॥ શ્રી ॥

મહાકલ્યાણી ! શ્રીમતી-ભગવતી દયાદેવી.

दयादेवीनो प्रसाद

અને

પ્રાણીપોકાર.

॥ श्री ॥

दयादेवीनो प्रसाद

अने

પ્રાણીપોકાર.

લેખક અને સંગ્રાહક,

સાંકળચંદ પીત્તાંબરદાસ શાહ.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

પરીખ માધવલાલ દલસુખભાઈ.

મુ. નસવાડી.

अहिंसा परमो धर्मः–(સર્વ શાસ્ત્ર માન્ય.)

દોહરો.

દયા ધર્મકા મૂલ હે, પાપ મૂલ અભિમાન;
તુલસી દયા ન છાંડીએ, જબલગ ઘટમેં પ્રાન.

આવૃત્તિ ૧ લી. પ્રત ૫૦૦૦.

અમદાવાદ.

ધી "ડાયમંડ જ્યુબિલી" પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં
પરીખ દેવીદાસ છગનલાલે છાપી.

સંવત ૧૯૬૮. સને ૧૯૧૨.

કીમત ...

પૂજ્ય દયાહૃદ મહાત્મા વિશ્વેશ્વર સ્વામી.

મહાત્મા **વિશ્વેશ્વર સ્વામી**નું જીવનચરિત્ર અતિ ઉપયોગી છે, પણ તેઓ આત્મપ્રસંશાની લાલસાથી નિસ્પૃહ હોવાથી પ્રકાશમાં આવ્યું નથી, તેથી આ સ્થળે દર્શાવ્યું નથી, તોપણ મુંગાં પ્રાણીઓને જીવિત-દાન આપવા રૂપ તેમનું મહાન્ પરોપકારનું કામ જગત રૂપ પાટી ઉપર સદાને માટે સોનેરી અક્ષરોથી નોંધાઈ ગયું છે. તેમની વય સુમારે ૩૫–૪૦ વર્ષની છે, તેઓ એક પવિત્ર બ્રાહ્મણ કુળમાં જન્મેલા છે, અને હાલ પરમહંસ મતના સન્યાસી છે. રાંક, નિરપરાધી, અવાચક પશુ–પંખીઓનો અજ્ઞાનતાને લીધે ક્રુર માંસાહારી માણસોથી થતો વધ ઉપદેશદ્વારાએ અટકાવવામાં એ મહાત્મા સહાનુભૂત થયા છે.

તેઓ હાલ નર્મદાનદીના કિનારે હિંદુઓના પવિત્ર તિર્થ ચાણોદ કનાળી–બાદરપુર સ્ટેશન પાસે **હેદરાળ ગામની** નજીકમાં આવેલા ટેકરા ઉપરના મઠમાં રહેલા છે. તેઓ વગડામાં ટાઢ તાપનાં અનેક સંકટો વેઠી, જેવો મળે તેવો પ્રાસુક અહાર વાપરી હજારો કોળી, ભીલ આદિ માણસોને ઉપદેશ આપી નિર્દોષ, મુંગાં પ્રાણીઓને અભયદાન અપાવે છે, અને **મદ્યપાન, માંસ ભક્ષણ, ચોરી, પરસ્ત્રીગમન, પરદ્રોહ, રાજ્યદ્રોહ અને દવલગાડવો** વિગેરે દુર્ગુણોનો ત્યાગ કરાવી લગભગ પચાસહજાર માણસોને એવા પાપકર્મથી મુક્ત કરાવ્યા છે.

દયાદેવીના ઉપાસક તરિકે સ્વાત્મભોગ આપવા તૈયાર થએલા, એ મહાત્માને ઘણુંજ સંકટ વેઠવું પડયું છે, અને હજી પણ વેઠવું પડે છે. તોપણ દયાની લાગણીથી તેઓ "નિડરપણે ઉપદેશ કર્યા કરે છે, અને અજ્ઞાન માણસો જેઓ નગ્ન જેવા ફરતા, તેમને વસ્ત્ર પહેરતાં શિખવી વિવેકમાં આણ્યા છે. એવા મહાત્મા દિર્ઘાયુ ભોગવી, જનસમાજમાંથી મુંગાં પ્રાણીઓનો **ખોરાકને** માટે થતો વધ, અને **ધર્મને નામે** વહેતી **લોહીની નદીઓ** અટકાવવા સતત્ પ્રયાસ કરો, અને તેમાં તેઓ સફળ નિવડો એવી પરમકૃપાળુ પરમેશ્વરની પ્રાર્થના છે.

(**પ્રકાશક.**)

પ્રસ્તાવના.

પ્રિય પાઠકગણ ! આ લઘુ પુસ્તક "પ્રાણીપોકાર" સાક્ષાત પુણ્યની પોથી છે. પ્રાણી માત્રને પોતાના પ્રાણથી અધિક ઇષ્ટ દુનીઆમાંની બીજી કોઇ પણ વસ્તુ નથી, એ નીઃસંશય છે, તેથી પોતાના પ્રાણ જેવાજ દરેક પ્રાણીના પ્રાણ ગણી તેની યોગ્ય કદરબુજ કરાવવાનો આ પુસ્તકનો હેતુ છે.

મહાશય! આપ જાણો છો કે પ્રાણી માત્રને પ્રાણના પ્રયાણ સમયે જે ઉગ્ર વેદના થાય છે, તે તેના ભોકતાજ જાણે છે. આપણાથી તો જોઈ પણ શકાતું નથી. ત્યારે આ પાપી પેટને માટે અતિ ક્રુર બની નિરઅપરાધી પ્રાણીઓનો વધ કરી તેને મહા દુઃખ દેવું, એના સમાન બીજું એક પણ અધમ કામ નથી. આંબાનું ઝાડ કાપી નાંખવાથી મીઠાં ફળનો સ્વાદ કદી મળતો નથી, પણ તેને ઉછેરવાથી વરસોવરસ અમૃતસમાન ફળ મળે છે.

પ્રાણી માત્ર કુદરતનો બગીચો છે. તેનાં દહીં, દુધ, ઘી રૂપ ફળોને નહિં લેતાં તેને મૂળમાંથી ઉખેડી નાંખવો, એ દેશની દોલતનો નાશ કરવા બરાબર છે. આખી આલમ બીનતકરારે કબુલ કરશે કે પરમેશ્વર પોતાના એક બચ્ચાને જીવાડવાની ખાતર બીજા બચ્ચાને મારવાની તરફદારી કરે એવો ગેરઈન્સાફી તે પરમકૃપાળુ હોયજ નહિં, પશુ અને પંખીઓ આપણા દેશની અખુટ દોલત, સૌંદર્ય અને જીવનતત્વનાં સાધનો છે. તેનો વિનાશ થવાથી માનવના જીવનતત્વનો નાશ થાય છે. પશુઓ ખેતીવાડી અને દહીં, દુધ, ઘીનાં તેમજ રાજા પ્રજાની આમદાનીનાં ઉત્તમ સાધનો છે.

મનુષ્ય અને પશુ-પંખી સર્વે પૃથ્વિપતિની પ્યારી પ્રજા છે, ત્યારે મનુષ્યને યોગ્ય ઇન્સાફ મળે અને પશુ-પંખીને ના મળે, એ શું ન્યાયની વાત છે ? આશ્રિતોને વિશ્વાસ આપી તેનો જાન લેવો, એ ભારેમાં ભારે ગુન્હો છે. તેથી પશુઓને પણ પૃથ્વિપતિએ પોતાની પ્રિય પ્રજા તરિકે યોગ્ય ઈન્સાફ આપવોજ જોઇએ.

પ્રિય વાંચકવૃંદ ! તમે ન્યાયપ્રેમી અને સત્ય શોધકો છો. તેથી પશુ પંખીઓની ઉપયોગતા અને તેના દુઃખોનો હેવાલ એમનાંજ કથનરૂપે તમારી સેવામાં મૂકયો છે. તેને મનન કરી તેમની ચાકરીના બદલા તરિકે માત્ર તેમનો બચાવ કરશો તો, તેમના ઉપર ગુજરતો જુલમ અટકશે, અને તે પુણ્યના આપ ભાગિદાર થશો. કિંબહુના. અસ્તુ.

(લેખક.)

॥ શ્રી ॥

દયા દેવીનો પ્રસાદ.

મંગળાચરણ.

હરિગીત છંદ.

જય જગત જનની દયાદેવી અધમજન ઉદ્ધારિણી,
જય જગત જનમન રંજની ભયભંજની ભવ હારિણી;
જય પ્રાણીની તું પ્રાણદાતા માત શાતા કારિણી,
જય ભક્તવત્સલ ભગવતી ભવ ભ્રમણ ભાવટ વારિણી.
સદ્ધર્મ ભગિની સૌમ્યવદની શ્રીમતી સૌથી સતી,
જય પતિત પાવન કારિણી પરમેશ્વરી જગ શાશ્વતી;
જય શિષ્ટજનની ઈષ્ટ દેવી સેવતાં દે શુભગતી,
જય જય જગત જન મન વશી મહાદેવી દે કારૂણ્યમતી.

(૨)

રાગ ધનાશ્રી.

વિનતી ધરજ્યો ધ્યાન—એ રાગ.

કબ સમરોગે રામ, અબ તુમ કબ સમરોગે રામ—ટેક
ગર્ભમાં કોલ કર્યો તો એવો, જન્મી જપીશ પ્રભુનામ. અબ.
છુટી ભંગ પ્રતિજ્ઞા કીધી, ભૂલી ગયો ઘનશ્યામ. અબ૦
બાળપણું ગયું રમતાં જમતાં, તરૂણપણે રળ્યો દામ. અબ૦
લલનાંની લગામે લટકયો, ભૂલ્યો ભાન તમામ. અબ૦

વિષય કષાય ને મોહે મુંઝયો, પામ્યો ન કલેશ વિરામ. અબ૦
વૃદ્ધપણામાં વાંકો વળીયો, શક્તિ રહી નહિં નામ. અબ૦
સૌને અળખો લાગે વિલખો, થઈ ન શકે કાંઈ કામ. અબ૦
જમરાજાનું આણું આવ્યું, પણ ન જપ્યા મુખ રામ. અબ૦
મનકી મનમેં રહેગી આખર, આપ ચલેગો સ્વધામ. અબ૦
જો ચેતે તો ચેતન ચેતી, કરલે સુકૃત કામ. અબ૦
સૌ જીવ બંધુ સમાન ગણીને, કર પરમારથ કામ. અબ૦
વિશ્વેશ્વરનું ધ્યાન નિરંતર, ધર મન ગા ગુણગ્રામ. અબ૦

(૩)

રાગ ધીરાના પદનો—ગર્ભાવાસ રાખ્યોરે—એ રાગ.

કૃષ્ણ ભજન કર ભાઈરે, અવસર આવો ફરી ન મળે;
જુઠી કાયા જુઠી માયા, જુઠી સ્વજન સગાઈ.
સાચી સંતચરણની સેવા, સાચી હરી ભક્તાઇ;
હરી ભક્તિ વિણ પ્રાણીરે, ચોરાશી લખ રઝળે. કૃષ્ણ. ૧
પર ઉપકાર ન કીધો જેણે, ભાગી નહીં પરભીડ;
ફોકટ જનની ભારે મારી, જાણી નહીં પરપીડ;
એવા નર વાનરથીરે, દીન દુઃખ કેમ ટળે. કૃષ્ણ. ૨
બગૂભક્તિ કરી જગને ઠગવા, કરે પ્રપંચ અપાર;
ટીલાં ટપકાં કરી લે માળા, ધૂર્ત ધૂતે નર નાર.
પાપી એ પાખંડીરે, પર રમણીથી હળે. કૃષ્ણ. ૩
નરક તણા અધિકારી એવા, નર નહિં પણ ખર જાણ;
પરછાંયો સ્વપ્ને નવ લેઈએ, જે જનની કુખ પહાણ;
પાકયા કુળ અંગારારે, પરીયા સાત બળે. કૃષ્ણ. ૪

સદાચાર સાચી ભક્તિથી, સમરે હરીનું નામ;
કુડ કપટ છળભેદ તજે તો, પહોચે વૈકુંઠ ધામ;
ભક્તિ વશ વિશ્વેશ્વરરે, ભક્તને આવી મળે. કૃષ્ણ. ૫

(૪)

નંદકુંવર કેડે પડયો કેને કહીએ—એ રાગ.

ભક્તિ સહીત રઘુનાથને નિત્ય ભજીએ. ટેક.
હારે નિત્ય ભજીએરે નિત્ય ભજીએ, હાંરે પરનિંદ્યા હિંસા તજીએ.
હાંરે સજીએ શુભ કામ. ભક્તિ. ૧
રામ નામ જે જામ આઠ ઉચ્ચારે, હાંરે ભવોભવનાં પાતક વારે;
હાંરે જયકમળા જગ વિસ્તારે, હાંરે જાય વૈકુંઠ ધામ. ભક્તિ. ૨
રામ નામ છે સત્ય એમ જે જાણે, હાંરે તે રામની આજ્ઞા માને;
હાંરે સૌ જીવ પર કરૂણા આણે, હાંરે ન હણે પર પ્રાણ. ભક્તિ. ૩
ચોરી જારી ને કરે વળી ચાડી, હાંરે જુગાર રમે તે કબાડી;
હાંરે મદ્ય માંસ ભખે તે લબાડી, હાંરે એના રૂઠયા રામ. ભક્તિ. ૪
સત્ય ક્ષમા સંતોષથી રહે શોભી, હાંરે પરધન્ય સ્ત્રીનો નિર્લોભી;
હાંરે એની કીર્તિ રહે સ્થિર થોભી, હાંરે વિશ્વનાથ વિશ્રામ. ભક્તિ. ૫

(૫)

રાગ—ઠુમરી.

રામ ભજન કર રામ ભજન કર, રામ ભજન કર ભાઇરે, ટેક.
જુઠી કાયા જુઠી માયા, જુઠી સ્વજન સગાઇરે. રામ૰
જેમ આવ્યો તેમ જવું એકલું, ભાઈ માઈ ન સખાઇરે. રામ૰
પુણ્ય ન પર ઉપકાર સમું કોઈ, પાપ ન પર પિડાઇરે. રામ૰
પ્રાણી માત્રમાં ને પોતામાં, ભેદ ન ધરીએ ભાઈરે. રામ૰

જેવો જીવ આપણને વહાલો, સૌને જીવ પ્રિય હોયરે. રામ૦
પાપી પેટ કાજે પ્રાણીના, પ્રાણ ન હરીએ કદાઈરે. રામ૦
વિશ્વનાથની પ્રજા ગણી સૌ, કર લે ભલી ભલાઈરે. રામ૦

(૬)

ક્યાંથી આ સંભળાય મધુર સ્વર ક્યાંથી આ સંભળાય—એ રાગ.

રામ નામ ધર ધ્યાન, જીવલડા રામ નામ ધર ધ્યાન. ટેક.
ગર્ભાવાસે જપ તપ કરતો, જન્મી હુવો બેઈમાન;
હુંવા હુંવા હું અહીં તું ત્યાં પ્રભુ, ભૂલ્યો ભાન નિદાન. જીવલડા. ૧
પર ઉપકાર કરીશ દુનીયામાં, કોલ કીધો તે સ્થાન;
વા વાયો ફાની દુનીયાનો, ફરજ ભૂલ્યો હેવાન. જીવલડા. ૨
પરને પિડ કરી તન પોષે, મૂર્ખ કરે મધુપાન;
ચોરી જારી ચાડીથી પ્રભુ, રૂઠે ન મળે ધાન. જીવલડા. ૩
પર ઉપકાર કરે પ્રાણીપર, નિજ પર પ્રાણ સમાન;
સદાચારથી કુળ અજવાળે, તો રીઝે ભગવાન. જીવલડા. ૪
પાપ તાપ સંતાપ ટળે સૌ, આવે ભવ અવસાન,
થાય સદા **વિશ્વેશ્વર** ધ્યાને, નરભવનું કલ્યાણ. જીવલડા. ૫

(૭)

આંખ્ય વિના અંધારૂંરે, સદાય મારે આંખ્ય વિના—એ રાગ.

પંખી વિના કોણ મહાલેરે, પાંજરીયામાં પંખી વિના કોણ મહાલે.
હંસા પાંજરીઉં તારૂં, નથી કાયમ રહેનારૂં,
જાણું ન પડશે આજ કાલેરે. પાંજરીયામાં. ૧
જબ ગયા પંખી ઉડી, પડ રહ્યા માળા મુડી;
જમડા આવીને ટોટો ઝાલેરે. પાંજરીયામાં. ૨

વેપારી ઉઠી ચાલ્યો, હાટ મૂકીને હાલ્યો;
દેણા લહેણાનો હિસાબ આલેરે. પાંજરીયામાં. ૩
ધમણ પડી રહી છાની, અંતર અગની બુઝાની;
કોડ મૂકીને લવાર ચાલેરે. પાંજરીયામાં. ૪
પરણી ડહેલીથી વહેલી, ર્હે લગી સગા સબંધી;
ખાલી પાંજરીઉં ખેરી બાળેરે. પાંજરીયામાં. ૫
પિંજર **સાંકુળચંદ** ગાવે, ભજ મન પ્રભુને ભાવે;
જનમ મરણના ફેરા ટાળે રે. પાંજરીયામાં. ૬

સપ્ત મહાવ્યસન નિષેધક પદો.

જુગાર નહીં રમવા વિષે.

સૈદા તારો ખુબ છે દાંડોરે—એ રાગ,

જુગાર ન ખેલીએ ભાઇરે, જુગારીની જુઠી કમાઈરે, ટેક.
અમીર સમાન જે શોભતા ક્ષણમાં, ક્ષણમાં તે રંક સમાન;
વૈભવ વ્યર્થ જુગારીનો જાણીએ, જેમ ચળ કુંજર કાન.
મૂર્ખ ધન્ય કીર્તિ ગમાઈરે, કરે ચોરી દુઃખ દાઈરે; જુ. ૧
ઘરસુત્ર ને ઘર મૂકે ઘરાણે, વેચે દાગીના ને વસ્ત્ર;
ચૂકે દાવ ને હારે બાજી તો, હેઠા પડે હાથ શસ્ત્ર;
ન રહે બરકત એ કમાણીરે, હારે જીતે પણ ધુળધાણીરે. જુ. ૨
સાતે વ્યસનો જુગારીના અંગમાં, કરી રહ્યાં છે સગાઈ;
જેમ હારે તેમ બમણો રમે એ, કહેવત ખોટી ન કાંઇ;
જુગારીનું ધન્ય નહીં સ્થાઇરે, આવે તેમ જાય લુંટાઈરે.જુ. ૩

શેર, અફીણુ, રૂ, જોટાનો સટ્ટો, બટ્ટો લગાડે છે અંગ,
બાપ જુગારાનો સટ્ટો બધો છે, કરીએ ન એનો સંગ;
થયા શ્રીમંત ભીખારીરે, રડે ઘેર રાંડ મ્હો વાળીરે. જુ. ૪
પાંડવ ને નળ ભૂપતિ હાર્યા, રાજ્ય જુગારાને પાપ;
મોટાનું માન મૂકાવ્યું પિશાચે, ધિક્ક જુગારાની છાપ;
બોળે સાત પરીયા જુગારીરે, નાતે જાતે શાખ નઠારીરે. જુ. ૫
જુગારીને કોઈ પાસે ન રાખે, ધીરે ન દામ કે ઠામ;
સાંકુળચંદ ન જંપ જુગારીને, ચાલે કોરટમાં કામ;
જાય જેલ જાત્રા જુગારીરે, તજો એ ટેવ નઠારીરે. જુ. ૬

ચોરી તજવા વિષે.

મન માને નહિં સો ક્લેશ સમજાવું તોયશું થાવે—એ રાગ.

પરપ્રાણ સમાન, પરધન્ય હરતાં જગમાં ચોર ગણાઇએ,
દંડે દરબાર, આ ભવ પરભવ નરક તણાં દુઃખ પાઇએ.
ધન્ય જાય ચોરનું ચંડાળે, તે ચોર હાથ હૈયું બાળે;
કરી પાપ જાય મરી પાતાળે. પરપ્રાણ. ૧
કોઈ ચોરને નવ પાસે રાખે, ગુહ્ય વાત ન ચોર કને ભાખે,
ઘર સોંપે નહિં બગડી શાખે. પરપ્રાણ. ૨
કોઈ ન લખે ચોર તણે નામે, અપયશ પામે ઠામે ઠામે;
વિશ્વાસ ન રાખે કોઈ કામે. પરપ્રાણ. ૩
પડસું વિસર્યું અણુ દીધું લેતાં, પર વસ્તુ પોતાની કહેતાં;
સૌ ચોર ને ઓલંભો દેતાં. પરપ્રાણ. ૪
ધન્ય ચોર તણી પાસે ન ઠરે, પ્રાય હોય દરિદ્રી ચોર ખરે;
નવ પેટ ભરાય ભૂખેજ મરે. પરપ્રાણ. ૫

પરની થાપણ નવી ઓળવીએ, પર તૃણ તુસ પણ નવી ગોપવીએ;
સાંકળચંદ સુર સુખ અનુભવીએ. પરપ્રાણ. ૬

પર સ્ત્રી ગમન નિષેધક પદ.

ગોકુળ મથુરાંરે વહાલા—એ રાગ.

પર સ્ત્રી તજીએરે ભાઈ, સ્વર્ગ અર્ગળા નરકની ખાઈ;
વ્યભિચારીનેરે પ્યારી, પર રમણીથી રમવા જારી. પર. ૧
મશીનો કુચડોરે ભુંસે, નિજ કુળમાં વ્યભિચારી હોંશે;
પર સ્ત્રી સંગેરે હાની, પાપ થાય પૈસાનું પાણી. પર. ૨
તૃપ્તિ ન ઘરમાંરે પાવે, તો પર સ્ત્રી સેવે શું થાવે ?
ભૂખ નવ ભાગેરે ભાણે, સ્વાન એઠ ચાટી સુખ માણે. પર. ૩
નીત્ય નીત્ય નવલારે વેષે, ચોર તણી પેરે પંરઘર પેસે;
સૌ જન મારેરે વાંકે, હડકાયા કુતરાં પેરે હાંકે. પર. ૪
જંપ ન જરીએરે એને, દસ અવસ્થા કામની જેને;
દુષ્ટ ને રાજારે ચૂરે, દંડ કરી કારાગ્રહ પૂરે. પર. ૫
કોઈ નહિં પાસેરે રાખે, ઘર સોંપે ન ભરોંસા પાખે,
ઠરીય ન બેસેરે ઠામે, ચકલે ચઉટે અપયશ પામે. પર. ૬
ન્યાત જાતમાંરે ભુંડો, ઘટે આબરૂ કહે સૌ કુડો,
ટેવ એ તજીએરે ભુંડી, **સાંકળચંદ**ની શિક્ષા રૂડી. પર. ૭

વેષ્યા ગમન નિષેધક પદ.

રાગ આશા ગોડી-કામ છે દુષ્ટ વિકારી, અહા પ્રભુ—એ રાગ.

વેષ્યા વ્યસને ખુવારી, તન ધન વેષ્યા વ્યસને ખુવારી. ટેક.
વેષ્યા તન છે ચાટ સ્વાનની, પરનર ખર સુખ ડારી;
ચાટે છાંડી એઠ જગતની, કુળ મરજાદા નિવારી. તન. ૧

પ્રીત કરે ધન્યવાન પુરૂષથી, તાકે દુધ મંજારી,
ખાલી કરી નિર્ધન જન તજતી, સર્પ કંચુકી વિસારી. તન. ૨
નિપટ કપટ કરી હાવભાવથી, નખરે છેતરનારી;
ન્યાત જાત નીચ ઉંચ જુવે નહિં, ધન્ય જોઈ ખેલે જારી. તન. ૩
નિત્ય નિત્ય નેહ નવલથી કરતી, જગલાડી ધૂતારી;
પ્યાર ઓરથી રમે ઓરથી, અવર પુરૂષને પ્યારી. તન. ૪
એવી નીચ વેષ્યા નારીથી, રમે દુષ્ટ વ્યભિચારી;
કેવળ જનનિ ભારે મારી, નર રૂપે ખર ભારી. તન. ૫
સાતે વ્યસનો વેષ્યા સંગે, જાર અંગ રહે જારી;
ઢાર હરાયાં પરે મુખ ઘાલે, જ્યાં ત્યાં એ વ્યભિચારી. તન. ૬
પરણીથી કરી પ્રેમ પટંતર, વેષ્યા પર સ્ત્રી પ્યારી.
સાંકળચંદ કહે એ પાપી, નરક તણા અધિકારી. તન. ૭

મદ્યપાન નિષેધક પદ.

વિમળા નવ કરશો ઉચાટકે વહેલાં આવશું રે—એ રાગ. સોરઠ.

મદિરા પાન ન કરીએ ઉત્તમ કુળમાં અવતરીરે,
જો કરીએ તો મરીએ બુરા હાલે ટળવળીરે. મદિરા. ટેક.
મદિરા પાનથી બને બાવરો, ભાન રહે નહિં થાય ગાભરો;
પડે ખાળમાં જાય હાથ પગ ઉતરીરે. મદિરા. ૧
નગ્ન ફરે ભુંડું મુખ ભાખે, ગમ્યાગમ્ય વિચાર ન રાખે;
મૂર્ખ પિછાણે નહિં આ મા, સ્ત્રી, દીકરીરે. મદિરા. ૨
છાની વાત કરે છતરાઇ, અરસપરસ દારૂડીયા ભાઈ;
લડથડીયાં ખાઈ પડે એક બીજા પરીરે. મદિરા. ૩

બળ બુદ્ધિ કીર્ત્તિ ને કાંતી, જાય થાય બહુ રોગો ઘાતી;
રડે છાકટા પૈસામાં પૂળો ધરીરે. મદિરા. ૪
મુખ ગંધાતો પડે ચોકમાં, ભસે કુતરાં હસે લોકમાં;
ખુલ્લાં મુખમાં જાય કુતરાં મુતરીરે. મદિરા. ૫
થાય જીભ કેફીની ટુંકી, વદે તોતળી વાણી ચૂકી;
ભમે ભામટા કુળ મરજાદા વિસરીરે. મદિરા. ૬
ખોટાં ખતમાં સહી કરી આપે, માલમતા પરઘર જઇ સ્થાપે,
જાય જમીન જર જોરૂ કરજ ગરજ સરીરે. મદિરા. ૭
પિશાચ માફક નાચે કુદે, હસે રૂવે ક્ષણ જુદે જુદે,
આળોટે ધૂળમાં મુખમાં કાદવ ભરીરે. મદિરા. ૮
કરે ખુન નિજ પરનું પાપી, મદ્યપાની બેભાને વ્યાપી,
સાંકળચંદ કહે એ ટેવ કરો પરીરે. મદિરા. ૯

માંસ ભક્ષણ નિષેધક પદ.

માન માયાના કરનારારે જરી જોને તપાશી તારી કાયા—એ રાગ.

તજો માંસ ભક્ષણ નર નારીરે, જરી જુવો વિવેકે વિચારી;
હિંસા વિના કદી માંસ મળે નહિં, હિંસા નરકની બારી;
માંસ ભક્ષણ કરનારને મનુએ, કીધા નરક અધિકારીરે. જરી. ૧
દે મત, મારે, કાપે, લે, રાંધે, ખાય, વેચે, બોજ, ધારી;
પ્રાણીના ઘાતક આઠ કહ્યા એ, જોઈલ્યો મનુસ્મૃતિ સારીરે. જરી. ૨
સાદો ને સ્વચ્છ ખોરાક નિરોગી, અન્ન ફળાદિક ધારી;
આરોગીએ તો આરોગ્ય થઈએ, માંસની બદબો નઠારીરે. જરી.૩
પ્રાણીને મારીને કબર ન કરીએ, નિજ પેટમાં નરનારી;
હઝરતઅલ્લી સાહેબ બોલે, જોજો ઈસ્લામી વિચારીરે, જરી. ૪

જરથોસ્તી ખ્રિસ્તી ધર્મે દયાની, વાત દાખી બહુ સારી;
સાંકળચંદ પ્રાણી પ્રાણ બચાવા, માંસ તજો નરનારીરે. જરી. ૫

શિકાર નિષેધક પદ.

વહાલા વેગે આવોરે, દયા દીલ લાવોરે—એ રાગ.

શૂરા ક્ષત્રી રાજારે, દયા ધર્મે તાજારે, જીવ શિકાર ન ખેલીએ હોજી.
મૃગયા રમતાં પ્રાણીની હિંસા થાય. જીવ. ટેક.
ઉભય પ્રજા રાજા તણી, પશુને મનુષ્ય ગણાય,
ન્યાય થાય માણસ તણો, પશુનો ન્યાય ન થાય.
નિર્દોષી પશુ પંખી માગે છે ન્યાય. જીવ. ૧
શો અપરાધ કરે પશુ, તૃણ જળ ફાસુ ખાય;
વસ્તીમાં ભીડ નવી કરે, પંખી ગગન પલાય;
તો શા વાંકે રાંકને મારો અન્યાય. જીવ. ૨
ગમ્મત રમ્મત એકને, જાય એકના પ્રાણ;
વિચાર વીરા મન કરો, સૌના પ્રાણ સમાન;
પરને પિડતાં આપણા પ્રાણ પિડાય. જીવ. ૩
શસ્ત્ર રહીત તરણું ભખે, નાસે શરણ નિવાસ;
અવધ્ય શત્રુ છતાં કહ્યા, ધર્મ ક્ષત્રીનો ખાસ;
શસ્ત્ર વિના પશુ અશરણ તરણાં ખાય. જીવ. ૪
અન્ન ફળો સોંઘાં મળે, સ્વચ્છ નિરોગી અહાર;
રોગી ગંધા માંસને, તજી કરીએ ન શિકાર;
રક્ષક ક્ષત્રી ધર્મ **સાંકળચંદ** ગાય. જીવ. ૫

प्राणीपोकार.

મંગળાચરણ.

હરીગિત છંદ.

આ લોક ને પરલોકમાં મંગળ પ્રથમ પ્રાણીદયા,
હિંસા અમંગળ સ્વર્ગ [1]અરગળ ઘોર નરક તણી [2]પ્રિયા;
જીવતર અને સુખ [3]ઈષ્ટ જેવાં આપણે સૌ માનીએ,
સૌ પ્રાણી માને ઇષ્ટ તેવાં દુઃખ ન ઈષ્ટ પ્રમાણીએ. ૧
લઘુ ગ્રંથમાંથી તત્વ શોધી દયા દીલમાં લાવશો,
તો થશે મંગળ પ્રાણીનું ને કૃત કૃત્ય તમે થશો;
વળી ગ્રંથ હેતુ સફળ થાશે તત્વ અભિરૂચિ જાગશે,
હિંસા જશે જડમૂળથી ને દયાનો જય જય થશે. ૨

દોહરા.

પ્રાણી વર્ગમાં સર્વથી, રાજા મનુષ્ય ગાણાય;
કીડીથી [4]કુંજર લગી, માનવને વશ થાય. ૧
પ્રજા તણું પાલણ કરે, તે રાજા કહેવાય;
પશુ પ્રજા છે આપણી, કેમ દુઃખ દેવાય ? ૨
પીડે ભૂખ તરશ થકી, પશુ પંખીને જેહ;
પાળી સંભાળે નહિ, નર નહિ રાક્ષસ તેહ. ૩
જે વણ વાંકે પ્રાણીને, પીડા કરે અપાર;
પ્રાણ હણે પળવારમાં, તે નર હિંસક ધાર. ૪

---

૧ બારણા પાછળની ભુંગળ. ૨ સ્ત્રી. ૩ વાહાલાં. ૪ હાથી.

માંખ પાંખ પગ કીડીનો, સૌ કુદરતથી થાય;
મનુષ્ય મતિ ચાલે નહિં, તો કેમ નાશ કરાય? ૫
કુદરતથી જે નીપજે, કુદરત કરે વિનાશ,
અધિકાર નહિં મનુષ્યનો, જીવનો કરવા નાશ. ૬
નાશ કરે પર પ્રાણુનો, કોપે દૈવ કરાળ;
અન્ન વસ્ત્ર ન મળે કદા, મરવું બુરા હાલ. ૭
ભય નિંદ્રા [1]મૈથુન ને, આહારાદિક જે શેષ;
સમાન પશુ માનવ વિષે, નરમાં ધર્મ વિશેષ. ૮
જાણે નહિ આચાર જે, ધર્માધર્મ વિચાર;
સમજે સાર અસાર નહિ, નર રૂપે પશુ ધાર. ૯
સુખ વાંચ્છક સૌ પ્રાણીયા, દુઃખ વાંચ્છક નહિં કોય;
જે દુઃખ સહીએ આપણે, તે દુઃખ સૌને હોય. ૧૦
મરણ બિછાનું [2]સ્વજનનું, જોઈ આંસું રેડાય;
દારૂણ પશુ વધ જોઈ કેમ, કોરી આંખ રખાય? ૧૧
હૃદય આપણા પર પડે, મરણ સમે જે છાંય;
મ્હોત સમે તે છાંયથી, પ્રાણી માત્ર છવાય, ૧૨
ઘોર દુઃખોથી આપણે, મ્હોત સમે [3]ગમગીન;
કંપે છેલ્લા સમયમાં, પ્રાણી પર આધીન. ૧૩
છેલ્લી [4]ઉંઘમાં આપણે, ઇચ્છીએ આશિંર્વાદ;
સકળ પ્રાણી માગે યથા, છેલ્લી ઉંઘમાં દાદ. ૧૪
હરે ફરે ચારો ચરે, કરે ધણીનું કામ;
નિર્દોષી પશુને હણે, તેના રૂઠયા રામ. ૧૫

૧ સ્ત્રીસેવા. ૨ સગાં વહાલાં. ૩ બેચેન. ૪ પંચત્વ–મરણ.

ગગન વિહારી પંખીયો, તરૂપર કરે કલોલ;
વિના વાંક શાને હણો, ભરી છરા પિસ્તોલ ? ૧૬

પાપી પેટ પટાવવા, દ્યો નહિં પરને દુઃખ;
ભાજી પાલો અન્ન ફળ, ખાઇ સમાવો ભૂખ. ૧૭

અન્ન ફળો સોંઘાં મળે, મોંઘાં મધુ ને માંસ;
અન્ન નિરોગી સ્વચ્છ છે, રોગી ગંદયું માંસ. ૧૮

નખ પંઝા જે પ્રાણીને, માંસ અહારી તેહ;
એ સાધન નહિં મનુષ્યને, વટલાવો શીદ દેહ ? ૧૯

માણુસ માટે કુદરતે, સરજ્યો અન્ન ફળ અહાર;
માંસ ભખે તજી અન્નને, નહિં માણુસ આચાર. ૨૦

વિચાર શક્તિ બુદ્ધિમાં, માણુસ શ્રેષ્ટ ગણાય;
સ્વલ્પ જીભના સ્વાદથી, કેમ પર પ્રાણ હણાય ? ૨૧

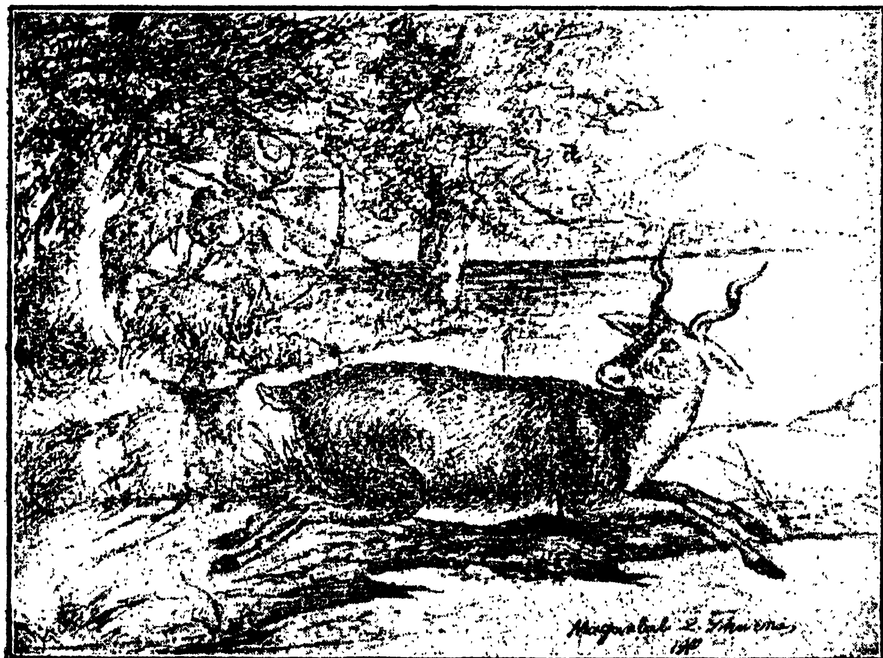
દેવી યજ્ઞ નીમિત્ત પણ, પશુનો વધ પ્રતિકુળ;
સકળ શાસ્ત્રમાં દાખવ્યો, દયા ધર્મ અનુકુળ. ૨૨

આપણને ફાડી કદી, શિકારી પશુ ખાય;
તિવ્ર દુઃખ કેવું પડે, એહ વિચારો ન્યાય. ૨૩

પાપ થકી આ પેટનો, કદી ન ખાડ પુરાય;
પ્રાણીનો વધ પરહરો, અન્ને પેટ ભરાય. ૨૪

તત્વાતત્વ વિચારીને, સમજુ જન લ્યો સાર;
પાપ મૂળ હિંસા તજો, સુણી પ્રાણી પોકાર. ૨૫

हरणनो पोकार.

વહાલે અમૃત પાઇ ઉછેર્યાં વહાલાજીએ અમનેરે. એ રાગ.

સુણો પશુનો આ પોકાર દયા દીલ આણીરે,
નિરઅપરાધિ અમે રાંક હણો નહિં પ્રાણીરે;
વા'લું જન્મનું વન મૃગલાં કહે મૂકયું વિસારીરે,
તજી માત સમાન તૃણાંકુરની સ્થળી સારીરે. સુણો. ૧
તજી પંથમાં બાળ સહીત મૃગલી અમે રાંકેરે,
પણ પારધી મૂકે ન પુંઠ હણે વણ વાંકેરે;
લહે શરણું તરણું મુખ કે શસ્ત્ર નિવારેરે,
પુંઠ વાળીને ભાગતા શત્રુને ક્ષત્રી ન મારેરે. સુણો. ૨

અમે અશરણુ તરણાં ભક્ષીએ શસ્ત્ર ન પાસેરે.
ડરી ભાગીએ ક્ષત્રી શિકારી હણે બહુ ત્રાસેરે;
કોઇ વીરલા ક્ષત્રી ક્ષત્રીનો ધર્મ પિછાણેરે,
થયા શૂરવીર કાયર નિર્બળને હણી જાણેરે. સુણો. ૩
પણ નિર્બળનું કરે રક્ષણ તે કુળદીવોરે,
ધન્ય ભારતવર્ષી આર્યપુત્ર ઘણું જીવોરે;
સાર્વભૌમપતિ શહેનશાહ અરજ સાંભળશેરે,
ઈન્સાફ અદલ સાંકળચંદ અમને મળશેરે. સુણો. ૪

घेटांनो पोकार.

રાગ ઉપરનો.

કહે ઘેટાં સુણો સૌ સજ્જન અરજ અમારીરે,

શું લેશો સ્વર્ગનું રાજ્ય રાંકને મારીરે,
કોઈ દેવીને બહાને ભોગ અમારો આપેરે,
હા ! હિંદુ નિર્દય થાય ગળાં અમ કાપેરે. સુણો. ૧
પણ ધર્મ સકળનું મૂળ અહિંસા ભાખીરે,
જીવ હિંસાથી બહુ પાપ શાસ્ત્ર સૌ શાખીરે;
પણ કળિયુગમાં કર્યાં શાસ્ત્ર શસ્ત્ર દુર્મતિએરે,
એ શસ્ત્રથી પશુ વધ થાય જશે શી ગતિએરે ? સુણો. ૨
પણ શાસ્ત્ર અર્થ અનરથ કરી શસ્ત્ર ન કરીએરે,
ગયો આર્યધર્મ ધરબોળ દયા ગઇ દરીએરે;
કરે રાંકની બકરીઈદ બાધઇદ વરજીરે,
બકરાંપર ચાલે જોર સુણે કોણ અરજીરે ? સુણો. ૩
નથી કાંઈ બગાડયું તૃણ ભક્ષી અમે પ્રાણીરે,
દહીં દૂધથી પોષીએ તમને માલીક જાણીરે;
અમે ટાઢે મરીને ટાળીએ ટાઢ તમારીરે,
ઉન આપીને સૌની સેવા બજાવીએ સારીરે. સુણો. ૪
ઉપયોગીને હણતાં હાથ હૃદય કેમ ચાલેરે ?
એ ન્યાય વિચારો નરપતિ ક્ષત્રી આ કાળેરે;
નવરાત્રીને દશરામાં પશુનો વધ અટકાવોરે,
એવી આણ દયાપ્રતિપાળ પ્રજામાં ફેલાવોરે. સુણો. ૫
પૂર્વે મહારાજ **અશોકે** દયા ફેલાવીરે,
પશુ રક્ષણશાળાઓ ઠામ ઠામ બંધાવીરે;
માનવ પશુ માટે ઔષધશાળાઓ સ્થાપિરે,
ચૌદમાં મુખ્ય એ ફરમાનથી કીર્તિ વ્યાપીરે. સુણો. ૬
વળી **અકબરશાહે** દયાપડહ વજડાવ્યોરે,
પ્રતિ વર્ષે અમુક દિવસ પશુ વધ અટકાવ્યોરે;

દેશ અઢારમાં મહારાજા કુમારપાળેરે,
કર્યો જીવ વધનો પ્રતિબંધ દયાપ્રતિપાળેરે. સુણો. ૭
આર્યધર્મસ્તંભ રક્ષક દેશી મહારાજારે,
ખરા ક્ષત્રી ધર્મના જાણ ન્યાયમાં તાજારે;
નિર્દોષીને હણતાં પુરૂષાર્થ ન છાજેરે,
દયાપ્રતિપાળકના ગુણ સાંકળચંદ ગાજેરે. સુણો. ૮

ગાયનો પોકાર.

હાંરે કાંઈ આસો માસે શરદ પુનમની રાતજો—એ રાગ.
હાંરે કાંઈ ગાય કહે સૂણો ગૌ બ્રાહ્મણ પ્રતિપાળજો,

ભારતવર્ષી રાજા રજવાડા મળી જો;
હાંરે કાંઈ બ્રાહ્મણનું રક્ષણ કરી લ્યો સંભાળજો,
ગૌરક્ષા નવ થાય ન ગૌહત્યા ટળીજો. ૧
હાંરે કાંઇ વર્ષો વર્ષે કતલ ક્રોડની થાય જો,
ગૌ વિણ ક્યાંથી જગજીવન **બળદો** થશે જો;
હાંરે કાંઈ બળદ વિના **ખેતીનો** નહિં ઉપાય જો,
ખેતી વિણ આ **ભરતભૂમિ** રંડાઈ જશે જો. ૨
હાંરે કાંઈ રાજા મહારાજા તાજા છો આપ જો,
મહાજન સાજન જગજન અમપર ઝૂઝતા જો;
હાંરે કાંઈ ગાયને ગૌપુત્રોનો એ પરતાપજો,
ભૂખ તરશ વેઠી **દહીં, દૂધ, ઘી,** દૂઝતા જો. ૩
હાંરે કાંઈ મૂળ છેદંતાં ફળ ઉત્પન્ન નહિં થાય જો.
ગાય બળદ ઉપયોગી પ્રાણી ટકાવીએ જો;
હાંરે કાંઈ ગાયને દીકરી જ્યાં દોરે ત્યાં જાય જો.
દેશોન્નત્તિ માટે ગૌવધ અટકાવીએ જો. ૪
હાંરે કાંઈ બ્રિટીશ રાજ્યનો ન્યાય તાજ છે આજ જો,
ન્યાય અમારો માગો રાજન મહાજનો જો;
હાંરે કાંઈ **ભારતભૂમિનું ગૌધન** સૌ શીરતાજ જો;
તે ઘટતાં ઘટશે વૈભવ દેશ રાજ્યનો જો. ૫
હાંરે કાંઈ એક ગાય જીવે ત્યાં લગી આધારજો,
ઘણા જણોનું જીવન ઉત્પન્ન ફાયદો જો;
હાંરે કાંઈ નાશ કરે તેનો એક જણ એકવાર જો,
નહિં એ વ્યવહારિક કે કુદરત કાયદો જો. ૬

હાંરે કાંઈ ઉત્પાદક પશુ પ્રાણી કરતાં નાશજો,
ભંગ થાય વ્યવહારિક કુદરત કાયદો જો;
હાંરે કાંઈ ન્યાય પ્રબંધથી શિક્ષા થાય ન ખાસજો,
પણ કુદરતથી શિક્ષા થાય ન વાયદોજો. ૭
હાંરે કાંઈ પ્રાણી હત્યાથી બુરૂં પરિણામજો,
બજાવીએ જન સેવા જીવતાં લગી ભલાંજો;
હાંરે કાંઇ હાડ ચામ મુવા પછી આવે કામજો,
પ્રાણી ઘાતક પ્રત્યક્ષ પાતક પુતળાંજો. ૮
હાંરે કાંઈ **આર્યધર્મથી** વીપરીત ગૌવધ થાય જો,
ધર્મશાસ્ત્ર કહે દેવ ગાય દીલમાં વસેજો;
હાંરે કાંઇ દાદ સુણાવો ધર્મ વિરૂદ્ધ અન્યાયજો,
શ્રી સરકાર ન્યાય ગાયને આપશે જો. ૯
હાંરે કાંઈ કરી કાયદો ગૌવધ કરશે બંધજો,
આર્યજનો સૌ સંપી અરજ ગુજારશોજો;
હાંરે કાંઈ દેશોન્નત્તિ થાશે ને પુણ્ય પ્રબંધજો,
સાંકુળચંદ કહે **કૃષિકર્મ** ઉદ્ધારશોજો. ૧૦

ચાલો સાહેલી ચાલો સાહેલી ભૂવનેશ્વરીનાં સૌ મળીને—એ રાગ.

સુનીએ અરજી (૨) ગાય કહે અમ દુઃખની કહાણી દીલ ધરીએ,
દેશની હાની ગૌવધે માની, ન્યાય ગાયને હિંદુ ઇસ્લામી કરીએ.
ગૌબ્રાહ્મણ પ્રતિપાલધિરાજા, ક્ષત્રી ધર્મ ઉરમાં ધરીએ;
દહીં દૂધ ઘીથી પેટ પ્રજાનું, અમે ભૂખ વેઠી ભરીએ;
અમ પુત્રો જીવન ખેતીનાં, તે વીણ જગ ભૂખે મરીએ. સુનીએ. ૧

જીવતાં સુધી ચાકરી કરીએ, મરીને પગપૂજન કરીએ;
એ ઉપકાર અમાપ અમારો, રાજા પ્રજા ન વિસરીએ;
અન્ન,પુલ,ફળ,મેવા, મીઠાઇ, અમે સકળ ચીજ ઉદ્ધરીએ. સુનીએ. ૨
પાલક ઘાતક પાલણુ કરીએ, મારે તો માથું ધરીએ;
જયોજ ફીફથ શહેન્શાહ હિંદના, સુણી અરજી દીન દુઃખ હરીએ;
ગૌવધ પરહરી રક્ષણુ કરીએ, **સાંકળચંદ** કૃષિ સુધરીએ. સુની. ૩

ગોપીચંદ લડકાનો રાગ.

રૈયતને રાજા, ન્યાય ગાયનેરે રૂડો આપીએ,
માણસ ને પશુ મહારાજાની, ઉભય પ્રજા કહેવાય. (૨)
મળે ન્યાય માણસને સાચો, પશુનો ન્યાય ન થાય. રૈયત. ૧
દહીં, દૂધ, ઘીનાં ઝાડ અમોને, નાહક કસાઈ કાપે, (૨)
ખેતીનું જીવન ખોવાથી, ઝેર રગોરગ વ્યાપે. રૈયત. ૨
ગૌમાતા હું નિજ પયપાને, મા વિણુ બાળ ઉછેરૂં, (૨)
ઉભય ટંક અમૃતસમ દૂધથી, પોષણુ કરૂં જગ કેરૂં. રૈયત. ૩
જ્યાં દોરે ત્યાં ગરિબ ગાય ને, દીકરીયો દોરાય, (૨)
ગૌવધ બંધ થતાં કૃષી વાધે, **સાંકળચંદ** સુખ થાય. રૈયત. ૪

દોહરા.

બાળકને પય પાનથી, ઉછેરીએ ભલી ભાત,
તે કારણુથી ગાયને, લોક કહે **ગૌમાત.** ૧
અદલઘંટ સુણી અકબરે, કર્યો [1]ગાયનો ન્યાય;
ગૌવધ થાય ન હિંદમાં, એવો કર્યો ઉપાય. ૨

૧ અકબરશાહનો અદલઘંટ ગાયે વગાડયો, તે ઉપરથી ગાયનો ન્યાય કરી શાહે હિંદમાં ગૌવધ બંધ કર્યો હતો.

રાજ્ય તજી વ્રજમાં વશ્યા, વાસુદેવ ધરી વ્હાલ,
ગરીબ ગાયના કારણે, પ્રભુ થયા ગોપાળ; ૩
તે શ્રી કૃષ્ણ સ્વરૂપ છો, આર્ય ક્ષત્રી મહારાજ,
ન્યાય થાય નહિં ગાયનો, સુણે ન કોઈ અવાજ. ૪

પાડાનો પોકાર.

સાંભળને તું સજની મારી, રજની ક્યાં–એ રાગ.

[1]મહિષ કહે સુણો અરજી મારી, હું ઉપયોગી પ્રાણીજીરે,
પખાલ વહી પીવરાવું પાણી, ભોંય ખણું હળ તાણી. ૧

---

૧ પાડો.

હિંસા તજીએજીરે, હિંસા નરક નિવાસ, પાપ [1]વરજીએજીરે. ટેક
ભાર વહન કરૂં ગાડુ ખેંચું, ભૂખ તરશ બહુ સાંખીજીરે,
મુજ [2]**મહિષી**નાં દહીં દૂધ ઘીથી, જીવે આલમ આખી. હિંસા. ૨
તે મહિષી ઉત્પાદક પ્રાણી, અમ વિણ કોઈ ન દીસેજીરે,
મૂળ છેદીને ફળ કેમ ખાશો, ન્યાય કરો વણ રીસે. હિંસા. ૩
પણ નિર્દય ઉપકાર ન જાણે, અમને હોંશે મારે જીરે,
નિજ સ્વાર્થે દેવીના બહાને, ક્રૂર થઇ સંહારે. હિંસા. ૪
મરકી રોગ નિવારણ કારણ, ભોગ અમારો આપેજીરે,
પાપ થકી સુખ શાંતિ ન મળે, ઉલટો વ્યાધિ વ્યાપે. હિંસા. ૫
[3]જાતર આદિકમાં નિર્દયજન, રીબવી રીબવી મારેજીરે,
ધગ ધગતો શળીયો માથામાં, ઘોચી પ્રાણ વિદારે. હિંસા. ૬
રૂધીર પાનથી મસ્ત થઇ કરે, તીલક કપાળે કાનેજીરે,
ઘર ઘર લોહીના છાપા મારે, રક્ત બને [4]**મધુપાને.** હિંસા. ૭
જીવ બચાવા બહુ તરફડીએ, જોર ન ચાલે કાંઈએજીરે,
ખંડખંડ શસ્ત્રે કરી નાંખે, એ દુઃખ જોયું ન જાએ. હિંસા. ૮
[5]સમી પૂજનમાં મહા પૂજન અમ, દશરાને દીન હોવેજીરે,
પશુ વધથી પૂજન ફળ ન મળે, માંસ રૂધીરથી ધોવે. હિંસા. ૯
કોઈ કોઇ સુધરેલા રાજયે પણ, [6]અંધ પરંપરા ચાલેજીરે,
રૂધીર માંસનો કાદવ કરીને, ઘાણ પશુનો વાળે. હિંસા. ૧૦
પરને દુઃખ દેઈ સુખની ઈચ્છા, ઘેલો પણ નવ રાખેજીરે,
દુઃખ દેઈ પરને દુઃખીયા બનીએ, શાસ્ત્ર સકળ એમ ભાખે. હિંસા. ૧૧

---

૧ તજીએ. ૨ ભેંસ. ૩ મેલડીની બાધા. ૪ દારૂ પીને. ૫ સમી નામના અનાજનું પૂજન. ૬ દેખાદેખી.

કોઈ કોઇ રાજાએ નિજ રાજ્યે, દયાપડહ વગડાવ્યોજીરે,
ધન્યવાદ એવા નરપતિને, પશુનો વધ અટકાવ્યો. હિંસા. ૧૨
ભારત ભૂષણ સૌ મહારાજા, આર્ય ક્ષત્રીમાં છાજેજીરે,
માત સમાન દયાને વહાલી, ગણજ્યો એક અવાજે. હિંસા. ૧૩
નવરાત્રીને દશરા દિવસે, પશુના જાન બચાવોજીરે,
અધર્મ ધર્મના બહાને નિપજે, તે અધર્મ અટકાવો. હિંસા. ૧૪
ન્યાયે જોતાં નિર્દોષી પશુ, હણતાં કલંક લાગેજીરે,
પશુ વધથી વધ થાય આપણો, દયા સાંકળચંદ માગે. હિંસા. ૧૫

पशु समाजनो पोकार.

લાવણી, મુજ ઉપર ગુજરી પિતા પાદશાહ જાણી–એ રાગ.

કોઇ સ્થાને પશુ સમાજ મળ્યો એક વેળા,
સુખ દુઃખની વાતો કરે પરસ્પર ભેળા;
પર આધીન આપણુ દુઃખ થકી ન વિરામ્યાં,
પૂર્વે પરને દુઃખ દેઇ ગતિ આ પામ્યાં. ૧

હરણ—કહે મૃગલો જન્મ સ્થાન તજ્યું મેં વહાલું,
તજી મૃગલી વનમાં તજ્યું તૃણાંકુર થાળું;
ચરીએ તૃણ ડરીએ શસ્ત્ર ન રાખું પાસે;
પણ તજી ક્ષત્રી નિજ ધર્મ હણે બહુ ત્રાસે. ૨

ગાય—કહે ગાય ન ખાઉં હરામ ધણીનું ખાણું,
બમણું ત્રમણું આપું દહીં દૂધ ઘી નાણું;
હું બળદ પુત્ર આપું જગજીવન દોરી,
તોય કસાઇ લે મુજ પ્રાણ ન મૂકે કોરી. ૩

બળદ—કહે **બળદ** સહી ભૂખ તરશ ખેંચીએ ગાડું.
કરૂં ખાતર ખેતી બોજ રોજ ઉપાડું;
નહિ [1]ઘરનો કે ઘાટનો ફેરવું [2]ઘાણી,
જગજીવન છું નવ નીરે ચારો પાણી. ૪

ઘોડો—કહે **ઘોડો** ગજલો મજલ મને દોડાવે,
થાકું પણ નહિ વિશ્રામ તગડ-તગડાવે;
ભાડુતીયા પૂરી ચંદી ન દે લે ભાડું,
યુદ્ધમાં પહેલો મરી માલીકને જીવાડું. ૫

ગધેડો—કહે **ગદ્ધો** બોજ ગજા ઉપરાંત ઉપાડું,
ચાલું સીધો પણ મારે ડફણું જાડું;
પીઠ ઉપર ચાંદાં પડે બોજ પણ નાંખે,
માંદો કે ઘરડો થઉં રખડતો રાખે. ૬

કુતરો—કહે [3]શ્વાન ન નીંદ્રા કરૂં હરામ ન ખાઉં,
ટુકડો ખાઇ પહેરેગીરની ફરજ બજાવું;
કરૂં કાશદનું હું કામ બાળ ખેલાવું,
પણ મ્હોત કમ્હોતે મરૂં હડેધુત થાઉં. ૭

પાડો—કહે **પાડો** પખાલ વહન કરી કરૂં ખેતી,
મુજ મહિષી દહીં દૂધ ઘીથી જીવન દેતી;
પણ નિર્દય દેવી દ્વાર ભોગ મુજ આપે,
જાતર નવરાત્રી દશરાને દીન કાપે. ૮

ઘેટાં—કહે **ઘેટાં** ખમીએ ટાઢ જગતની ટાળી,
દહીં દૂધ ઘી ને ઊન દેઈએ બદલો વાળી;

---

૧ ધોબીનો બળદ ઘરનોએ નહિ ને ઘાટનોએ નહિ. ૨ ઘાંચીની ઘાણી ૩ કુતરો.

પણ કૃતઘ્ન ખાવા માંસ ગળાં અમ કાપે,
જાતર નવરાત્રી યજ્ઞ મીષે [1]બળી આપે. ૯

ઊંટ—કહે ઊંટ મુસાફરી કરૂં બોજ બહુ [2]લાદી,
નહિં ધાન ધણીનું ખાઉં લીમડા આદિ.
પણ યુદ્ધમાં ગઢ તોડવા પ્રાણ લે મારો,
રણમાં જળ માટે હણે પ્રાણ મુજ પ્યારો. ૧૦

હાથી—કહે **હાથી** હું દરબાર દીપાવું દાના,
યુદ્ધમાં મુજથી જય થાય ન પ્રાક્રમ છાનાં;
લઘુ અંકુશ વશ રહું મનુષ્ય ન અંકુશ રાખે,
રમણિના ચુડલા કાજ હણે વણ વાંકે. ૧૧
ઈત્યાદિક પશુ સમાજ દુઃખ બહુ દાખે,
મુખ બોલે નહિં પણ હાય અવાચક નાંખે;
પશુ દેશ પ્રજા રાજાનો ખરો ખજાનો,
પશુ ફળદ્રુપ બાગ સુ સાંકળચંદ મજાનો. ૧૨

पक्षी समाजनो पोकार.

માજી તું પાવાની પટરાણી કે કાળીકાળકારે લોલ—એ રાગ.

મહાજન રાજન અરજ સુણો ઉચ્ચરે પક્ષી મળીરે લોલ,
વનફળ ચરીએ ગગન વિચરીએ રહીએ હળી મળીરે લોલ;
નિરઅપરાધી કરીએ કલોલ વૃક્ષ ઘટા વિષેરે લોલ.
પણ પિસ્તોલ ગલોલથી મારે રસના રસ મીષેરે લોલ. ૧

૧ યજ્ઞમાં હોમવું. ૨ ઉપાડીને.

ઠામ અમારો ફેડી લે ઇંડાં બચ્ચાં હરીરે લોલ,
જાળ રચી તરૂપર ઉંઘતાં બાંધે બંધન કરીરે લોલ;
અમને પકડી શૂળ પરોવી છેદે પાંખનેરે લોલ,
મરડી નાખે ડોક અનાડી મારે લાખનેરે લોલ. ૨
ચૂસે લોહી અમારૂં નિર્દય હિંસક પશુ સમારે લોલ,
કાળ સમાન વિના અપરાધે કોપે કારમારે લોલ,
પણ અમે કોઈનું કાંઈ બગાડયું નથી ન બગાડીએરે લોલ,
કલોલ કરીએ રમીએ બાગ બગીચા વાડીએરે લોલ. ૩

કોયલ મધુર સ્વરે પંચમરાગે લલકારતીરે લોલ,
ટહુક ટહુક [1]સહકારે કરતી [2]ધ્વની ઉચ્ચારતીરે લોલ;
મીઠું બોલી મેના પોપટ આનંદ આપતાંરે લોલ,
વિધવિધ પંખી કિરરર કિરરર કરી [3]આલાપતારે લોલ. ૪

થેઈ થેઇ નાચે મોર ચકોર લલીત ટહુકા કરેરે લોલ,
હંસ [4]યુગલ જઇ માનસરોવર [5]મુક્તાફળ ચરેરે લોલ,
સૌને દેઇ આનંદ અમે આનંદે મ્હાલીએરે લોલ,
વસ્તીમાં નવ કરીએ **ભીડ** ગગનમાં ચાલીએરે લોલ. ૫

તમ **વૈભવમાં ભાગ ન લેઇએ** સંતોષે રહીરે લોલ,
[6]આલમથી નહિં વેર ઝેર રહીએ સુખ દુઃખ સહીરે લોલ,
તો શું વેર પુરાતન અમ સાથે કહો નરમણીરે લોલ,
[7]સબળ કર્યા શું દૈવે નિર્બળને હણુવા ભણીરે લોલ. ૬

પણ છે ન્યાય સર્વનો સરખો પ્રભુ દરબારમાંરે લોલ,
લાંચ શીફારસ ત્યાં નહિં ચાલે કે સરકારમાંરે લોલ;
બુલબુલ પંખી નાહક મારે પીછાં કારણેરે લોલ,
તે પીંછે નિજ તન શોભાવે બાળક પારણેરે લોલ. ૭

પણ વૈભવ સૌભાગ્ય સ્વરૂપ કુદરતથી તમ વિષેરે લોલ,
પુરવ પુણ્ય પસાય મળ્યું તો શું પીંછે થશેરે લોલ;
ભેંસ હણે વાઘરડી માટે તે મૂરખ ભણ્યોરે લોલ,
પીંછા સાટે પંખી હણતાં નિજ આત્મા હણ્યોરે લોલ. ૮

---

૧. આંબો. ૨ વાણી. ૩ રાગથી ગાવું. ૪ નરમાદાનું જોડું. ૫ મોતી. ૬ દુનીઆં. ૭ બળવાન.

એકને દુઃખ દેઇ બીજો સુખ લે નહિં પ્રભુ કાયદોરે લોલ,
વણ વાંકે અમને હણતાં શો તમને ફાયદોરે લોલ;
પાપ તણાં ફળ કડવાં ખાશો નહિં કાંઇ વાયદોરે લોલ,
કરણી પાર ઉતરણી કર્મનો મર્મ અલાયદોરે લોલ. ૯
તરૂપર પ્રહ ભેળાં થઇએ સાંજે છૂટાં પડેરે લોલ,
પુણ્ય પાપ બે સાથી સ્વજન ન કોઈ વહારે ચડેરે લોલ;
દૈવે પંખી કર્યાં અમને માનવ થઈ તમે હસોરે લોલ,
અમને મારી દેણુ પતાવા તમે પંખી થશોરે લોલ. ૧૦
પરદેશે કોઈ દેશી મળે તો રાગ ઘણો ધરોરે લોલ,
તમે અમે એક સ્વદેશી છતાં શો પ્રેમ પટંતરોરે લોલ;
ગીત તમારા ગુણના ગાઇએ તરૂ ડાળે ચડીરે લોલ,
મધુર સ્વરે સત્કાર તમારો કરીએ ઘડી ઘડીરે લોલ. ૧૧
રોગ ઉપદ્રવ મરકીની બદબો જે ઉછળેરે લોલ,
વળી અન્ન ફળ ફૂલ મૂળના રોગ અમારાથી ટળેરે લોલ;
ફરજ બજાવી સ્વચ્છ હવા કરી સેવા સારીએરે લોલ,
એ ઉપકાર ભૂલી અપકાર કરી કેમ મારીએરે લોલ. ૧૨
વિહગ વિશ્વની શોભા ને ઉપયોગી છે ઘણાંરે લોલ,
હણતાં કોપે દૈવ કરાળ કરો રક્ષણ સુદારે લોલ;
દયા કરો નિર્બળ **પશુ પંખી ને માનવ** તણીરે લોલ,
સાંકળચંદ અહિંસા શ્રેષ્ટ સકળ શાસ્ત્રે ભણીરે લોલ. ૧૩

જળચરનો પોકાર.

અહો ચતુર પેલો ટોપીવાળો, રેલવે ગાડી ચલાવીરે, એ રાગ.

મચ્છ કુહે અમે બહુ ઉપયોગી, અમને નહિ તમે મારોરે,
નદી તળાવ અને દરીઆમાં, બદબો ચરીએ ચારોરે. મચ્છ ૧

ગલીચ પદારથ ભક્ષણ કરીને, ચોકૂખું પાણી કરીએરે,
તે નિર્મળ જળ જીવન જગનું, કેમ ઉપકાર વીસરીએરે? મચ્છ ૨

અમને મારી ઘટાડશો તો, જળમાં બિગાડ થાશેરે,
પાણી બગડતાં હવા બગડશે, રોગાદિક વધી જાશેરે. મચ્છ ૩

અમને મચ્છી જાળે પકડી, કાંઠા ઉપર ફેંકેરે,
મચ્છી બજારમાં જઈ વેચે, અમને જીવતાં શેકેરે. મચ્છ ૪

પણ ઉપયોગી જળચર પ્રાણી, જળ સંગાથે પ્રીતિરે,
જળથી દૂર થતાં તરફડીએ, સજ્જન મિત્રની રીતિરે. મચ્છ ૫

અન્ને પેટ ભરાય તમારૂં, મનુષ્ય શિકારી ન પ્રાણીરે,
અમે જીવી ઉપકાર કરીશું, સ્વચ્છ હવા ને પાણીરે. મચ્છ ૬

દોહરા.

પશુ–પંખી જળચર બધાં, વાચા વગર ગણાય,
શું પોકાર કરી શકે? પ્રશ્ન સ્વભાવિક થાય. ૧

સુખ દુ:ખ વેધક જીવ સૌ, દુ:ખથી ડરે અપાર,
નિજ નિજ ભાષામાં ભણે, દુ:ખ સુખનો પોકાર. ૨

અપંગ અને અનાથ મનુષ્યોનો પોકાર.

વહાલા વેગે આવોરે, દયા દીલ લાવોરે–એ રાગ.

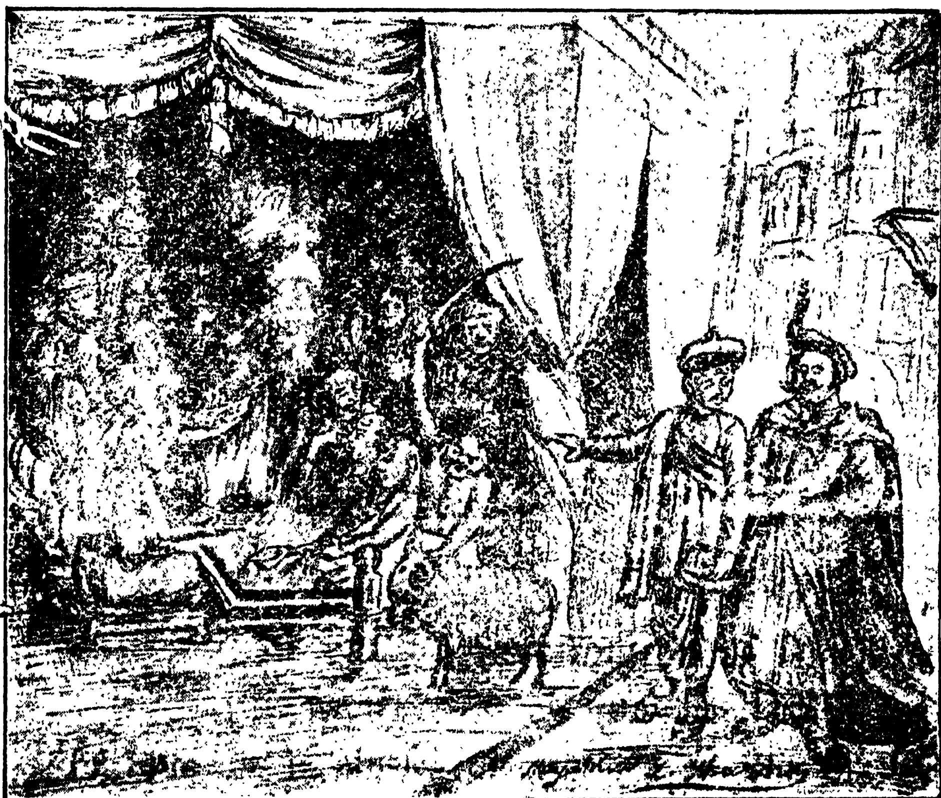
દયા દીલ લાવોરે, અપંગ બચાવોરે, ધર્મ એ ધનવાનનો–હોજી.
દયા વના તો જશે અમારા પ્રાણ. ધર્મ. ટેક.

અમે દુઃખી સુખીયા તમે, ન્યાય સૂચવીએ હાલ,
દાન ન દીધું પુરવે, બુરા થયા હવાલ,
દયા નહિ લાવો તો નથી કાંઈ દાવોરે. ધર્મ. ૧
ખોડાં ઢોરો પાળવા, કરી પાંજરા પોળ,
અપંગ જનને પાળવા, નથી કોઈ ભંડોળ,
મુંગાં બહેરાં અંધાંને નભાવોરે. ધર્મ. ૨
અમે અપંગો રખડતાં, દેખો ઠામો ઠામ,
રક્ષણશાળા નવ મળે, નહિ આવે ધન કામ,
દુઃખીયા જનનાં દુઃખડાં સમાવોરે. ધર્મ. ૩
અન્ન ન ખાવા પહેરવા, વસ્ત્ર ન રહેવા ગેહ,
કંપે કાયા ટાઢથી, તાપે દાઝે દેહ,
દીલના દાના દાઝ ધરાવોરે. ધર્મ. ૪
સેજ ભૂમિને આભનો, પીછોડો અમ જાણ,
પવન અહાર કરી કહાડીએ, ભૂખમરાથી પ્રાણ,
રક્ષણશાળા રૂડી બંધાવોરે. ધર્મ. ૫
અમે તિવ્ર દુઃખ વેઠીએ, તમે ભોગવો સુખ,
અરે ન લાવો ઉરમાં, શું મલકાવો મુખ,
ઔષધશાળા દીનની ઉઘડાવોરે. ધર્મ. ૬
બાળાશ્રમ વૃદ્ધાશ્રમો, વિધવાશ્રમ વિશ્રામ,
ઠામ ઠામ પુન્યાશ્રમો, સ્થાપી રાખો નામ,
લક્ષ્મીપતિ લ્યો લક્ષ્મીનો લ્હાવોરે. ધર્મ. ૭
સમાન મનુષ્ય અમે તમે, તમે સુખી અમ દુઃખ,
પણ કુદરતનો કાયદો, સૌને વહાલું સુખ,
એકલપેટો તજીએ સ્વભાવોરે. ધર્મ. ૮

મહેનત કાંઇ ન નિપજે, અમે અશક્ત અપંગ,
અન્નદાન ને સ્થાન દો, વસ્ત્ર ઓઢવા અંગ,
અરજી સાંકળચંદ સુણાવોરે. ધર્મ. ૯

अजामेध यज्ञ.

बोकडानी फरियाद, धनपाळनी वकिलात;
राजाभोजनो न्याय, अने निर्दोष प्राणीनो छूटकारो.

ચોપાઇ.

રચ્યો યજ્ઞ મંડપ એક બેશ, યજ્ઞ સ્તંભ રોપ્યો સુ પ્રદેશ,

અગ્નિકુંડ તે વચ્ચે કર્યો, પુષ્પ વાસ ચૌદિશ વિસ્તર્યો. ૧
કેળ સ્તંભ રોપ્યા ચોપાસ, દસ વીસ બ્રાહ્મણ બેઠા પાસ,
વેદમંત્ર વાણી ઉચ્ચરે, પણ જીવ હિંસાથી નવ ડરે. ૨
મધુ યવ ઘૃતના કુંભા ભર્યા, પચરંગી ધાન્યો પાથર્યા;
ટીલાં ટપકાં નાઈ ધોઈ કર્યા, પુસ્તક વિપ્રે કરમાં ધર્યા. ૩
યજ્ઞ સ્તંભ બાંધ્યો બોકડો, પાછળ એક અસિ લેઇ ખડો,
જાય ત્યાં થઈ ભોજ ભૂપાળ, સાથે પંડિત છે ધનપાળ. ૪
છાગે નિજ ભાષામાં ભણી, અરજી ભોજ ભૂપતિ ભણી,
રાજા પૂછે હે ધનપાળ, છાગ વદે શી વાત રસાળ. ૫
પંડિત કહે સુણો પૃથ્વીપાળ, છાગ કહે સુણ અરજ ભૂપાળ.
નોધારાનો તું આધાર, તું જગનો છે જીવણહાર. ૬
અદલ ન્યાય આલમનો થાય, મને આપ મહારાજા ન્યાય,
પ્રાણ હણે મારો છળ બળે, મને વિપ્ર સ્વર્ગે મોકલે. ૭
નથી સ્વર્ગનું મારે કામ, સ્વર્ગ સકળ મારે આ ઠામ,
બહુ નારીનો હું ભરતાર, પુત્ર પુત્રીનો નહિ મુજ પાર. ૮
તે સઘળાનો કરી વિજોગ, વિપ્રો આપે મારો ભોગ,
નિર્બળ નિરઅપરાધી રાંક, નથી અમારો કાંઇએ વાંક. ૯
કસાઈ નિર્દય લે મુજ જાન, વિના વાંક પકડે મુજ કાન,
કાંકરો મૂકી સૌ વનસ્પતિ, આરોગું સંતોષી વૃતિ. ૧૦
કોઈ ન હોમે યજ્ઞે વાઘ, રાંક અમે હોમે સૌ છાગ,
જીવ હિંસાથી જો ફળ થાય, પાપ બિચારો તો ક્યાં જાય? ૧૧
પાપ યજ્ઞથી સ્વર્ગે જાય, યાજ્ઞિક પુત્ર પુત્રી હોમાય,
હોમે સ્ત્રી માતાદિક હણી, નથી સ્વર્ગની મુજ માગણી. ૧૨

પંડિત કહે ભૂપતિ મહાભાગ્ય, અરજ કરે છે એવી છાગ,
દયા ભૂપના મનમાં વસી, ન્યાય બુદ્ધિ વળી ચિત્તમાં ઠસી. ૧૩
છોડાવ્યો બકરો તત્કાળ, હોમાવ્યાં વરી ધાન્ય રસાળ,
તિલકમંજરીમાં એ વાત, ત્યાંથી મૂકયું આ દૃષ્ટાંત. ૧૪

अहिंसा निषेधक सर्व धर्म मान्य प्रमाणो.

પિત્તળ લોટા જળે ભર્યારે—એ રાગ.

દયા ધર્મનું મૂળ છે રે, હિંસા પાપનું મૂળરે,
ચતુરનર, હિંસા ન કરીએ પ્રાણીનીરે. ટેક.
અહિંસા પરમો ધર્મ છે રે, વેદવાકય અનુકુળરે. ચતુર. ૧
[1]**શાંતપર્વ મહાભારતેરે,** દાખી દયાની વાતરે. ચતુર.
મન વાણી કર્મે કરીરે, કરવો ન પ્રાણીનો ઘાતરે. ચતુર. ૨
અનુસાસનપર્વ કહ્યું રે, પરમાંસે પોષે દેહરે, ચતુર.
અધમ ન કોઇ એથી કહ્યોરે, નિર્દય ક્રૂર નીચ તેહરે. ચતુર. ૩
ભાગવતનો સ્કંધ સાતમોરે, અધ્યાય [2]ચૌદમો દેખરે, ચતુર.
નારદમુનિ કહે ધર્મનેરે, વાંચો પવિત્ર એ લેખરે. ચતુર. ૪
મૃગ ખર કપિ ઊંટ ઉંદરારે, પક્ષીઓ સાપ ને માંખરે, ચતુર.
નિજ આત્મા સુત સમ ગણોરે, અંતર ભેદ ન રાખરે. ચતુર. ૫
મનુસ્મૃતિમાં જે કહ્યુંરે, **અધ્યાય** [3]પાંચમો જોયરે, ચતુર.
વધ વિણ માંસ મળે નહિરે, જીવ વધે સ્વર્ગ ન હોયરે. ચતુર. ૬
વિષ્ણુપુરાણે દાખવ્યોરે, ધર્મ અહિંસા સારરે, ચતુર.
પ્રભુના એ ફરમાનનેરે, પાળો ઉર ધરી પ્યારરે. ચતુર. ૭

---

૧ અધ્યાય ૧૬૨ મો. ૨ શ્લોક નવમો. ૩ શ્લોક અઢારમો.

વહાલાં જીવ સુખ આપણેરે, પ્રાણીને વહાલાં તે સુખરે, ચતુર.
પ્રાણીના વધથી પામશોરે, ઘોર નરકનાં દુઃખરે. ચતુર. ૮
પારાશરસ્મૃતિ વૃદ્ધમાંરે, લેખ લખ્યો છે ઉદારરે, ચતુર.
પિતૃ તૃપ્તિ કરે માંસથીરે, તે કહ્યો મૂર્ખ ગમારરે. ચતુર. ૯
ચંદનનું વન બાળીનેરે, ચોળે નિજ તન રાખરે, ચતુર.
હિંસા ન કરવી શ્રાદ્ધમાંરે, ધર્મ શાસ્ત્રની એ શાખરે. ચતુર. ૧૦

મા પાવા તે ગઢથી ઉતર્યાં, મહાકાળીરે—એ રાગ.

જૈનધર્મ [૧]સુયગડાંગમાં, સુણુ શાણારે,
કહ્યો ધર્મ અહિંસા મુખ્ય, સાંભળ શાણારે. ટેક.
સાર જ્ઞાનીના જ્ઞાનનો, સુ. જીવ હણે ન ભૂખ કે દુઃખ. સાં. ૧
સંજતી રાજાને કહ્યો, સુ. [૨]ઉત્તરાધ્યયને જે બોધ, સાં.
ગર્દભાળ મુનિપતિ કહે, સુ. દેઉં અભય તને અવિરોધ. સાં. ૨
તું પણ પ્રાણી માત્રને, સુ. દે અભયદાન મહારાય, સાં.
શું જીવવા ? હિંસા કરે, સુ. તુજ આત્મા મેલો થાય. સાં. ૩
जीवो जीवस्य जीवनम्[૩], સુ. એ વાક્યનો અર્થ વિચાર. સાં.

---

૧ પહેલા અધ્યયનના ચોથા ઉદ્દેશાની ૧૦ મી ગાથા.

૨ અઢારમા અધ્યયનની ૧૧ મી ગાથા.

૩ પશુ પંખીની મદદથી મનુષ્યો જીવે છે, અને મનુષ્યની મદદથી તેઓ જીવે છે, જેમકે દહીં, દુધ, અને ઘી આપીને તથા ભાર વહન કરીને પશુઓ આપણને પાળે છે, અને આપણે તેમને ચારો પાણી નીરી પાળીએ છીએ, તેથીજ શાસ્ત્રમાં "જીવો જીવસ્ય જીવનમ્" લખ્યું છે. પણ જો તેઓ મનુષ્યોનું ભક્ષ હોત તો "જીવો જીવસ્ય ભોજનમ્" શા માટે ના લખત ? વળી મનુષ્યનો ખોરાક અન્ન ફળ છે, કારણ કે તેને પકાવવા વિગેરેનાં મનુષ્યને સાધન છે. માંસાહારી પશુઓને તેવાં સાધન નથી, તેથીજ કુદરતે તેઓને નખ પંઝાની બક્ષિસ કરી છે.

જીવ જીવે જીવ મદદથી, સુ. એ સાચો અર્થ સ્વિકાર. સાં. ૪
ઇસ્લામી ધર્મે વળી, સુ. લીલું દાતણુ ન કપાય. સાં.
કીડીનું રક્ષણુ કરે, સુ. બકરાં કેમ કાપ્યાં જાય. સાં. ૫
સિલ્લો ધર્મ ક્રિયા કરે. સુ. તે ખાય ન પ્રાણી માંસ, સાં.
પેગમ્બર સાહેબનો, સુ. છે હુકમ અહિંસા ખાસ. સાં. ૬
પીરોને ઓલીયા થયા, સુ. તે ભાજી પાલો ખાય, સાં.
"રહીમાન"નો અર્થ જો, સુ. દયાળુ ઇશ્વર થાય. સાં. ૭
તો તે બકરાં કાપવા, સુ. કદી હુકમ ન દે નિરધાર, સાં.
સાલેકશરીઆતથી વળી, સુ. કોઈ પેસે તરકીત યાર.સાં. ૮
માંસ તજે તે ત્યારથી, સુ. વળી રાવજી વો'રા ન ખાય, સાં.
હઝરતઅલી સાહેબ જે, સુ. ચોથા ખલીફા કહેવાય. સાં. ૯
મીસરો મહા મૂલ્યનો કહ્યો, સુ. એ કબુલ કરો ફરમાન. સાં.
પશુ-પક્ષીની પેટમાં, સુ. તું કબર ન કરીશ સુજાણ. સાં. ૧૦
ગરીબ ગુલામ સબકતગિન, [૧]સુ. કરે શિકારે નિર્વાહ, સાં.
મૃગલીબાળ દયા થકી, સુ. કર્યો અલ્લાએ બાદશાહ. સાં. ૧૧
ઈત્યાદિક બહુ લેખ છે, સુ. વળી કુરાનમાં ફરમાન, સાં.
પશુ વધથી ઇદ ના ઘટે, સુ. ધારો ભાઈ મુસલમાન. સાં. ૧૨

---

૧ સુલતાન મહંમદનો બાપ સબક્તગિન એક ગરીબ ગુલામ હતો, પોતાનો નિર્વાહ માત્ર શિકાર ઉપર ચલાવતો, એક દિવસ એક હરિણી નાનાં બચ્ચાં સાથે ચરતી હતી, તેના ઉપર તે ધસ્યો, હરિણી નાઠી, પણ બચ્ચાંથી નસાયું નહિ, તેને પકડી ઘોડા ઉપર નાખી શહેર ભણી ચાલ્યો. હરિણી પોતાના બચ્ચાંના સ્નેહથી જાણે તેની દયા માગતી હોય, તે પ્રમાણે મોતની દરકાર રાખ્યા વિના તેની

બેડોબાઈ બૂડતો તારોરે, અંબે આઈ—એ રાગ.

અરે ! કળિકાળે શું તરીએરે, દયા ગઇ ખારે દરીએરે;
ધર્મના બ્હાને ધતીંગ ચલાવે, દયા તજી કરે પાપ,
શાસ્ત્રના અર્થ અનર્થ કરે કોઇ, કોણુ મારે ખરી છાપ ? અરે. ૧
સ્વેચ્છાએ ચાલવું ખાવું ને પીવું, હોટેલો માંહ્ય વિશેષ,
ફેશિનની ફીશિયારીમાં ફરવું, મોજમજામાં હમેશ. અરે. ૨
રહેવું સ્વતંત્ર વડીલોથી ને લેવી; નાટકશાળાની ભેટ,
ભક્ષાભક્ષ ભખે ભુંડની પરે, ગટર ગણી નિજ પેટ. અરે. ૩
નામ સુધારાના એવા જમાનામાં, કયાં રહ્યો ધર્માચાર ?
ધર્મ ને ધર્મગુરૂનો ન અંકુશ, માથે રહ્યો તલભાર. અરે. ૪
ધુમધામે ધમાધમ મચી કેવો, ચાલ્યો[1] ગાડરીઓ પ્રવાહ,
પરમારથ તત્વાર્થ ન જાણે, ચાલે છે અવળે[2] રાહ. અરે. ૫
પંથમાં પંથીએ કોઇક કારણુ, ઇંટો ચઢાવી બે ચાર,
દેખાદેખી જતાં વળતાં પંથીઓએ, કીધો ઇંટોનો અંબાર. અરે. ૬

પાછળ ચાલી, તેને જોઈ સબક્તગિનને દયા આવી, તેથી બચ્ચાંને હરિણી તરફ છોડી મૂક્યું. બચ્ચું સહીસલામત જોઇ હરિણીએ આકાશ તરફ ઉંચું મુખ કરી પરમેશ્વરની બંદગી કરી. સબક્તગિન ખાલી હાથે ઘેર ગયો. તેજ રાત્રે હઝરત પેગંબરે તેને સ્વપ્નમાં કહ્યું કે " ખુદાતાલા " હરિણી ઉપર તેં દયા કર્યાથી તારા ઉપર પ્રસન્ન થયા છે. તેથી તને રાજ્યની બક્ષિસ કરે છે. માટે જેવી રીતે તેં અવાચક પ્રાણીની દયા કરી છે, તેવીજ રીતે બધા પ્રાણી ઉપર તું દયા રાખજે. (પાદશાહી રાજનીતિ.)

૧ ઘેટાંનું ટોળું—એકની પાછળ બીજું ચાલે, ૨ રસ્તો.

આર્ય છતાં દયા દીલમાં ન આણે, સાધે છે સ્વાર્થનો જોગ,
દાદ સુણે નહિ રાંક પશુની, આપે બિચારાનો ભોગ. અરે. ૭
ધર્મ શાસ્ત્રની આજ્ઞા ઉલંઘીને, મન ગમતો કરે અર્થ;
તો ઈંગ્રેજો ને પારસી આદિનો, દોષ શો કહાડીએ વ્યર્થ? અરે. ૮
જરથોસ્તી અને ખ્રીસ્તિ ધર્મે, દાખી દયાની વાત,
આધારો લખતાં પાર ન આવે, શેષ કહું અવદાત. અરે. ૯
[1]જરથોસ્તી ધર્મે કહ્યું પ્રાણીને, ઈંડાં ન મારીએ ભાઈ,
માંસ ન ખાવું શિકાર ન કરવો, એવી છે સખત મનાઈ. અરે. ૧૦
[2]ઈજસ્નેના બત્રીશમા "હા" માં, ચોપગાંને મારે જેહ,
મારવો પ્રાણીના ઘાતકને કહ્યો, હુકમ [3]હોરમજદેનો એહ. અરે. ૧૧
ઇજશ્નેમાં [4]અશોજરથોસ્તે, હુકમ કર્યો છે સાફ,
પ્રાણી માત્રનો વધ નહિ કરવો, આપ્યો અદલ ઇન્સાફ. અરે. ૧૧
[5]જમીઆદયસ્તમાં પ્રાણીના તોખમ, ઈંડાંનો જે કરે નાશ,
પરમેશ્વરની વિરૂદ્ધ સેતાનના, પક્ષમાં તે ગણ્યો ખાસ. અરે. ૧૩
બાઈબલ પ્રકરણ વીશ બાવીશમાં, ઇસુનો હુકમ છે ખાસ,
પવિત્ર રહેજે તું હત્યા કરીશ નહિ; ખાઇશ ન પશુનું માંસ. અરે. ૧૪
જેનીસીસ પહેલામાં લખ્યું છે, ભાજીપાલો ફળ ફૂલ,
એવો ખોરાક ખાજે તું કરીશ નહિ, પ્રાણીના પ્રાણને ડૂલ. અરે. ૧૫
હુસીયા આઠમા અધ્યાયમાં કહ્યું, નહિ ધરૂં વિનંતિમાં ધ્યાન,
જો પશુ હત્યા કરી તમે કરશો, નિજ હાથ લોહી લુહાણ. અરે. ૧૬

---

૧ પારસી ધર્મ. ૨ શાહનામાના લખનાર કવિ ફિરદોસીએ લખ્યું છે કે પશુઓને મારીને ખાવાં નહિ, ને જનાવરોનો શિકાર કરવો નહિ. ૩ પરમેશ્વર. ૪ પારસીઓના પેગંબર સાહેબ. ૫ (ફકરો ૫૮ મો જુવો.)

ઇત્યાદિક સૌ ધર્મ શાસ્ત્રમાં, પશુ વધનો પ્રતિબંધ,
સાંકળચંદ કહે લ્યો તપાસી, સત્યાસત્ય સબંધ. અરે. ૧૭

ઉપસંહાર અને કવિ કથન.

ચોપાઇ ત્રીતાળી.

સુણો જીવદયા પ્રતિપાળ, આ અરજી દયાની દયાળ,
સુખ વાચ્છક છે સૌ પ્રાણી, દુઃખ વહાલું ન બુરી હાની. ૧
જીવવું ઈચ્છે સૌ પ્રાણી, મોત ઈચ્છે ન દુઃખી અજ્ઞાની,
દેવી ભક્ત ને નિર્દય જાત, કરે યજ્ઞમાં પશુનો ઘાત. ૨
ઘોર પાપ કરે ધર્મ બહાને, એને સજ્જન અધર્મ માને,
થાય પશુ વધથી રળિયાત, જાણે જમરાજા સાક્ષાત. ૩
કરે માંસ રૂધિરનો યાગ, તેથી થાય જો પુણ્ય વિભાગ,
તો પાપની શી ગતિ થાશે ? એવા યજ્ઞથી નરકે જવાશે. ૪
ચાર વર્ણમાં ઉત્તમ જાત, બ્રાહ્મણ જગમાં પ્રખ્યાત,
અમે બ્રહ્માના મુખથી ઉદ્ધરીયા, ઋષિપુત્ર અમે ગુણદરીઆ. ૫
દેઈ દક્ષણા લાડુ જમાડે, જાય વૈકુંઠ આવે ન આડે,
એવો દાવો આલમ પર રાખે, અર્થ વેદનો વિપરીત ભાખે. ૬
તત્વાર્થ ન પૂરો વિચારે, અજ યજ્ઞમાં હોમવા ધારે,
પણ **અજનો** અર્થ છે એવો, જેમો જન્મ ફરી નહિ તેવો. ૭
ત્રણ વર્ષનું વરી જે હોય, જેને વાવતાં ઉગે ન સોય,
તે **અજશબ્દે** ઓળખાય, નહિ જન્મ તે અજ કહેવાય. ૮
એવું વરી અજ નામથી હોમે, પણ છાગ ન યાગમાં હોમે,
જેને વાવતાં ઉગે જે ધાન્ય, તે હોમવું શાસ્ત્રે અમાન્ય. ૯

બીજ ઉત્પાદક પશુ જાત, ઘટે યજ્ઞ મિષે કેમ ઘાત ?
અથવા અજ ઇંદ્રિયો કહીએ, વશ કરવાની આહુતિ દેઇએ. ૧૦
ક્રૂરવૃતિ પશુ કાબુમાં રાખો, પશુ જાતિથી વૈર ન દાખો,
બ્રહ્મ જાણે તે બ્રાહ્મણરાય, બ્રહ્મમાં સૌ જીવ સમાય. ૧૧
તો સૌ જીવ પર સમભાવ, રાખો નિજ સમ પરમાં ભાવ,
દયા યજ્ઞમાં સત્યનો સ્તંભ, જ્ઞાનકુંડ રચો અવિલંબ. ૧૨
કર્મ કાષ્ટ તપાગ્નિ જલાવો, હોમી કષાય સમતા લાવો,
એવો ધર્મયજ્ઞ મન સ્થાપો, હિંસાને જલાંજલી આપો. ૧૩
ક્રૂરવૃતિને દ્યો દેશવટો, આર્ય ધર્મને લાગે ન બટ્ટો,
દયા ધર્મનો દાવો ધરાવો, છો બ્રાહ્મણ કરૂણા લાવો. ૧૪
નથી અમરપટો કોઈ લાવ્યો, કરી પાપ ન કોઇએ ફાવ્યો,
હાથે કરતા નથી દ્વિજ પાપ, ઉપદેશ ન દ્યો એવો આપ. ૧૫
મુઢ લોહીનાં તિલક કરે છે, શેષ વહેંચીને પેટ ભરે છે,
દેવી ભોગ જો પશુનો માગે, છુટો છાગ મૂકો દેવી આગે. ૧૬
દેવી મારીને ભક્ષણ કરશે, અથવા ચૂશી લેશે તો મરશે;
પણ જીવતો જો પશુ આવે, તો દેવીને ભોગ ન ભાવે. ૧૭
દેવી જગતની માતા કહાવે, પ્રાણી માત્ર પુત્ર તસ થાવે,
માની નજરે થાય સુત ઘાત, નહિ કોપે તો નિર્દય માત. ૧૮
દેવી માંસ રૂધિર નહિ ખાય, દોષ દેવીને દેતાં અન્યાય,
કહો વાસનાના ભૂખ્યા દેવ, વાસ કતલખાનામાં સ્વમેવ. ૧૯
હાડ માંસ રૂધિર જ્યાં રેડાય, તે તો અપવિત્ર ધામ ગણાય,
એવાં અપવિત્ર ધામ નિવાસી, દેવ દેવાયતન જાય નાસી. ૨૦
તેની દંતકથા એક જાણો, વૃદ્ધ પુરૂષ પરંપરા માનો,
પૂર્વે જગદમ્બાનો વાસ, **સિંધ નગરઠઠ્ઠામાં** નિવાસ. ૨૧

દાંતા રાણાના પૂર્વજ આજા, હતા નગરઠઠ્ઠાના રાજા,
યવનોએ નગર લૂંટી લીધું, પછી કામ ત્યાં કૂડું કીધું. ૨૨
નાખ્યા કૂવામાં હાડને ચામ, કર્યું અપવિત્ર રૂધિરથી ધામ.
તજી અપવિત્ર ધામ અંબાજી, આવ્યાં પવિત્ર આરાસુરે માજી. ૨૩
એવાં માત પવિત્રની સામે, પશુ વધ ન ઘટે દેવી ધામે,
હાડ માંસ રૂધિરનું ન કામ, થાય અપવિત્ર દેવીનું ધામ. ૨૪
ક્રૂર પશુ વધથી મા અંબાજી, થાય ભક્ત ઉપર નારાજી,
પુષ્પ ધુપાદિ પૂજા પ્રતાપે, માજી મેં માગ્યું ફળ આપે. ૨૫
પણ દેવી બહાને ખોટું કરવું, હાથે હત્યા કરી પેટ ભરવું,
અહા ! કળી નિર્દય થઇ બેઠો, આર્ય ધર્મ પાતાળે પેઠો. ૨૬

કવિ કથન.

વ્હાલા વેગે આવોરે, દયા દીલ લાવોરે, ભીડ મારી—એ રાગ.

વારૂ મારા વીરારે, દયા ધર્મે ધીરારે, હિંસા ન કરો પ્રાણીની—હોજી.
પરને પિડતાં આપણા પ્રાણ પિડાય. હિંસા. ટેક.

પશુપર ભાર ભરે અતી, નિરે ન પાણીચાર,
રીબવી મારે ઘાતકી, તે રાક્ષસ અવતાર.

નિર્દય મૂકે ઢોર રખડતાં લે હાય. હિંસા. ૧

પશુ—પંખીને માનવી, પ્રભુની પ્રજા સમાન,
એક પિડે બીજી પ્રજા, તોડે પ્રભુ ફરમાન.

પ્રાણ પશુના માણુસથી ન હણાય. હિંસા. ૨

આશા તૃષ્ણા આઉખું, સૌને વ્હાલાં હોય,
સરખો હક્ક જીંદગી તણો, છીનવી શકે ન કોય.

જે સરજે તે પ્રાણ હરે એ ન્યાય. હિંસા. ૩

હરે ફરે ચારો ચરે, કરે ધણીનું કામ,
નિરઅપરાધીને હણે, તેના રૂઠયા રામ.
માંગ પાંખ પગ કીડીનો નરથી ન થાય. હિંસા. ૪
શરણું તરણું મુખ લહે, શસ્ત્ર ન રાખે પાસ,
અવધ્ય શત્રુ છતાં કહ્યો, ક્ષત્રીધર્મ છે ખાસ.
નિર્બળ અશરણ પશુડાં તરણાં ખાય. હિંસા. ૫
માંસ અર્થ મનુએ કર્યો, "માં" મને "સ" તે ખાસ,
મને ખાય તેનુંજ હું, ખાઇશ નિશ્ચે માંસ.
અન્ન ફળ ભાજીપાલાથી પેટ ભરાય. હિંસા. ૬
માંસાહારી કહે પ્રાણીના, અમે ન લેઇએ પ્રાણ,
માંસ કસાઇને ઘેરથી, જઇ લેઇએ વેચાણ.
તો અમને શું હત્યાનું પાપ ગણાય. હિંસા. ૭
પણ દે મત, મારે, અને, કડકા, કરે ઉલંઠ,
વેચે, લે, રાંધે, વહે, ખાય, ઘાતકો આઠ.
મનુ મહારાજે મનુસ્મૃતિમાં કહ્યા ન્યાય. હિંસા. ૮
વિચાર બળ બુદ્ધિ વિષે, માણસ જાત શ્રીકાર,
પ્રાણીનો વધ પરહરો, તજો માંસનો અહાર.
કહે **સાંકળચંદ** પ્રાણીને કરજ્યો પસાય. હિંસા. ૯

રાગ મરશીયો.

હાય ! હાયરે મારે પશુને હત્યારા, માંસ માટે લે પ્રાણ એના પ્યારારે;
હાય ! હાયરે મારે પશુને હત્યારા. ટેક.
પશુ રાજા પ્રજાનો ખજાનો, આલમનો એ આંબો મજાનો,
ફળ દહીં દૂધ ઘીનાં દે દાનોરે. હાય. ૧

પાપી ફળદ્રુપ પશુઓને કાપે, પશુ વિના પિડાય દેશ પાપે,
દક્ષ વૃક્ષ રાખીને ફળ માપેરે. હાય. ૨
ભ્રમર માલતી મકરંદ ચૂસે, પુષ્પ પિડે ન પંડ નિજ તોષે,
પશુ પાળી સુજાણ દેહ પોષેરે. હાય. ૩
દુનીયાની દોલત ગાય માતા, એના પુત્રો ખરા અન્ન દાતા,
કરી ખેતી આપે સુખ શાતારે. હાય. ૪
કરે ખાતર ખેડ જળ ઝીલી, કણ કાઢે કણસલાં પીલી,
ભરે કોઠીઓ ભાર વહી લીલીરે. હાય. ૫
એવા જગ પ્રતિપાલક ધોરી, એની જન્મદાતા ગાય ગોરી,
એને મૂકે કસાઇ ન કોરીરે. હાય. ૬
પશુ માત્ર તરશ ભૂખ સહેતા, સાત્વિક મલાઇ ઘી દેતા,
ટાઢ વેઠીને દે ઊન ઘેટાંરે. હાય. ૭
એને મારે તો માથું ધરે છે, હાથ ઝાલે ન રાંક ડરે છે,
હાય નાંખી નિશાસે ઝુરે છેરે. હાય. ૮
ભાજીપાલો ને અન્નફળ જાણો, દહીં દૂધ મલાઇ ઘી માનો,
સાદો સ્વચ્છ ખોરાક મજાનોરે. હાય. ૯
એમાં પોષણ સત્વ છે સારૂં, માંસ દુર્ગંધમય છે નઠારૂં,
રોગ રક્તપિતાદિ કરનારૂંરે. હાય. ૧૦
તનદુરસ્તીનાં તત્વ માંસે, નથી ડૉકટર કહે છે ઉલ્લાસે,
અન્ન ખોરાક કુદરતી ભાસેરે. હાય. ૧૧
બળે મડદું આવે ગંધ જેવી, માંસ ભુંજતાં બદબો તેવી,
ઓકાવે ખાધું ધાન એવીરે. હાય. ૧૨
જાય સંડાસમાં માંસાહારી, બદબોથી, કરે છે ઓકારી,
નાક આડું ધરે વસ્ત્ર ભારીરે. હાય. ૧૩

મળમૂત્ર વિષ્ટા ધરનારૂં, ગુરદામાં થઇને વહેનારૂં,
એવું માંસ ભખો ન નઠારૂંરે. હાય. ૧૪
અન્ન ફળો મેવાને મીઠાઇ, મળે માંસથી સોંઘા ભાઇ,
સ્વચ્છ સ્વાદિષ્ટ ને સુગંધાઇરે. હાય. ૧૫
ગીધ સ્વાન વાયસને પ્યારો, મલીન માંસનો દુર્ગંધી ચારો,
નથી અહાર માણુસનો એ સારોરે. હાય. ૧૬
વિવેકી વીરા પશુ પાળો, તજી માંસ ભખો: ભાજીપાલો,
નેક ટેકે **સાંકળચંદ** ચાલોરે. હાય. ૧૭

અલબેલીરે અંબેમાત જોવાને જઇએ—એ રાગ.

જીવદયા ધર્મનું મૂળ, હિંસા નવ કરીએ,
હિંસાથી પ્રભુ પ્રતિકુળ, પાતક પરહરીએ. ટેક.
જેવો જીવ આપણને વહાલો, વહાલો સૌને તેવોરે,
નિરઅપરાધી પશુનો ઘાતક, પ્રત્યક્ષ રાક્ષસ જેવો. હિંસા. ૧
દેવીને બહાને બળી આપે, પાડાને ઘેટાનોરે,
પણ દેવી રીઝવવાને કોઈ, ભોગ ન દે બેટાનો. હિંસા. ૨
સહેજ શરીરમાં કાંટો વાગે, અરે બાપ ઉચરીએરે,
કદી અચાનક જખમ થાય તો, ઝુરી ઝુરી મરીએ. હિંસા. ૩
પ્રાણીને હણતાં ઘાતકને, શસ્ત્ર શરીરમાં વાગેરે,
તિવ્ર વેદનાથી દીલ કંપે, કુટે રડે બહુ રાગે. હિંસા. ૪
દહીં દૂધ ઘીનાં ઝાડ પશુ છે, જે આપણને પાળેરે,
એવાં ઉપકારીને હણતાં, અરે હાથ કેમ ચાલે ? હિંસા. ૫
પુત્ર કલત્ર નિમિત્ત કોઇ બાધા, પશુના બળીની રાખેરે,
પશુ વધથી કદી પુત્ર ન જીવે, પાપ તણાં ફળ ચાખે. હિંસા. ૬

કળિયુગમાં પશુનું બળી ન ઘટે, કોપે દેવી કુઠાઠેરે,
શ્રીફળ કોળાદિકને હોમો, ભાખ્યું ચંડીપાઠે. હિંસા. ૭
પર પોતામાં ભેદ ન રાખો, જીવ સર્વનો સરખોરે,
જે દુઃખ વેદે જીવ આપણો, તે દુઃખ પરને પરખો. હિંસા. ૮
પણ દુનિયાનો અવળો ધારો, પર પીડા ન વિચારેરે,
સતી બળતી પોકાર કરે જન, જે અંબે ઉચ્ચારે. હિંસા. ૯
ખસી પડે કે કોઇને વાગે, પ્રેક્ષક હસી હસી રાચેરે,
રાંક બિચારો મરે દેડકો, કાગ કૂદે ને નાચે. હિંસા. ૧૦
પર ઘર બળતું દેખી ખળજન, વહાર મિષે જઇ લૂટેરે,
પણ પોતાનું ઘર સળગે તો, છાતી માથું કૂટે. હિંસા. ૧૧
હિંસાનું મૂળ ને ફળ કડવાં, કોપે દૈવ કરાળરે,
હસતાં બાંધે રોતાં ન છૂટે, ભોગવવાં નિરધાર. હિંસા. ૧૨
નિર્દય કોઇકે એક ઉંદરડી, બોળી ઉના જળમાંરે,
તરફડતી દેખી તે રીઝયો, પ્રાણ તજ્યો એક પળમાં. હિંસા. ૧૩
ભાવી ભાવે બે ત્રણ દિવસે, પુત્ર મુવો તસ ખ્યારોરે,
છાતી કૂટે ને શીર પીટે, રડતાં ન રહે વાર્યો. હિંસા. ૧૪
સંત પુરૂષ તે વેળા તેને, હિત શિક્ષા દેઇ તોષેરે,
ઉંદરડીનાં માત પિતાને, કેવું દુઃખ થયું હોશે. હિંસા. ૧૫
પાપ તણું ફળ પ્રત્યક્ષ ભાળી, બોલ્યો મુખ સંભાળીરે,
હણું હણાવું નહિ કોઈ જીવને, હવે ગાંઠ મેં વાળી. હિંસા. ૧૬
આપ વીતી એમ જાણે જ્યારે, પ્રકટે નિજ પર ભાનરે;
સાંકળચંદ સકળ પ્રાણીમાં, સરખા જીવ સમાન. હિંસા. ૧૭

સમાલોચના.

સુજ્ઞ વાચકવૃંદ ! તમે અવાચક મુંગાં પશુ અને પંખીઓનો પોકાર વાંચ્યો, તે ઉપરથી તેઓ કેટલાં બધાં ઉપયોગી, નિમકહલાલ, ભલાં અને પરોપકારી છે. તેનો સ્હેજ ખ્યાલ તમોને આવ્યો હશે. એવાં નિરઅપરાધી પ્રાણીઓનો **ખોરાકને માટે** તથા **ધર્મના બ્હાને** નાશ કરવામાં આવે તો તે તદ્દન ગેરવાજબી છે; આપણો મુખ્ય ખોરાક વનસ્પતીનો તેમજ દૂધ અને તેથી ઉત્પન્ન થતાં દહીં, ઘી, મલાઇ અને છાશ વિગેરેનો છે, તેમાં આપણી શારીરિક પુષ્ટિનાં તત્ત્વોનો સમાસ માંસ કરતાં વિશેષ પ્રકારે સમાયેલો છે, તેમ છતાં જેઓ માંસનો ખોરાક ખાય છે, તે કેવળ નુકસાનકારક છે, કારણ કે માંસને માટે પ્રાણીઓની હિંસા કરવી કરાવવી પડે છે, તેથી પ્રાણીઓનું તેમજ આપણું અહિત થાય છે. વનસ્પતિ ખોરાક ખાવામાં આપણું અને પ્રાણીઓનું અહિત થતું નથી.

માંસ ખાનારાઓને **શાક-ભાજીપાલા** વગર ચાલતું નથી. **તે**-ઓને ડૉકટર ફરમાવે છે કે **માંસની સાથે ભાજીપાલો** નહિ ખાવાથી **"સ્કરવી"** એટલે રકતપિત્ત જેવું એક ભયંકર દરદ થાય છે, કેમકે માંસમાં **"સ્ટાર્ચ-સુગર"** નામના અગત્યના તત્ત્વો નથી. આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે કુદરતની નેમ મનુષ્યને માંસના ખોરાક ઉપર ઉધારવાની નથી. **વનસ્પતિ ખોરાક** વાળાને માંસ વગર સહેલાઇથી જીવી શકાય છે, ત્યારે **માંસના ખોરાક** વાળાને **વનસ્પતિ ખોરાક** શિવાય જીવી શકાતું નથી; તેથી સમજાય છે કે વનસ્પતિ ખોરાક જેવો સલામતી ભરેલો છે, તેવો સલામતી ભરેલો માંસનો ખોરાક નથી. માંસના ખોરાકમાં એવા કોઇ પણ તત્ત્વો નથી કે જે તત્ત્વો વનસ્પતિ ખોરાકમાં મળી આવતા નથી, પણ ઉલટા વધારે સારા

તત્ત્વો વનસ્પતિમાં છે. વનસ્પતિ ખોરાક માંસના કરતાં સારી પુષ્ટિ આપે છે, ને ત્રણગણો સોંઘો મળે છે.

દૂધ, દહીં, ઘી, માખણ, મલાઈ અને છાશ એ સર્વે જનાવરના શરીરમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા પદાર્થો હોવા છતાં તે ખાવામાં અડચણ નથી, કારણ કે એ મેળવવામાં પ્રાણીઓની હિંસા કરવી પડતી નથી. વનસ્પતિ ખોરાક સાદો, સ્વચ્છ, સુગંધિમય અને નિરોગી તથા સ્વાભાવિક રીતે સ્હેજમાં પચી શકે તેવો છે. માંસનો ખોરાક મળમૂત્રમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો, દુર્ગંધી ભરેલો અને રોગીષ્ટ છે. તે જલદીથી પચી શકતો નથી. શું કુદરતે તમારા માટે આ શિવાય બીજો સુંદર, સ્વાદિષ્ટ અને ગુણકારી ખોરાક બનાવ્યો નથી? રળીયામણાં ખેતરોમાં સુંદર અનાજ અને મનોરંજક બાગ બગીચામ સેંકડો જાતના મેવાઓ અને ફળફુલાદિ કુદરતની અવલ બક્ષિસ તરિકે ઝાડોપર પાકીને તમારા માટે ઝૂલાઈ રહ્યાં છે. તો આવા માંસના નજીસ ખોરાક ઉપર શું મોહી રહ્યા છો?! કપડાં ઉપર લોહીનો દાઘ પડયો હોય તો તેને નાપાક ગણી ખુદાની બંદગીમાં વાપરી શકતા નથી. ત્યારે લોહીથી મીશ્રીત થએલું માંસ આરોગી ખુદાની બંદગી કરે તો તે ખુદાને પહોંચતી હશે? પેશાબનો છાંટો અપવિત્ર ગણાય. ત્યારે મળમૂત્રમાં રહેલું (ગુરદા અથવા બુક્કાનું) માંસ કેમ પવિત્ર ગણાતું હશે? તેનો પણ સમિક્ષકોએ વિચાર કરવાનો છે.

માંસાહારી માણસો જેમ કોઈ ખેતરમાંથી કાકડી, ચીભડાં કે તડબુચને તોડી લાવી ખાય છે. તે પ્રમાણે બિચારાં નિર્દોષી પ્રાણીઓના જાનનો ઉપિયોગ કરે છે. પણ એના શરિરમાં માણસના જીવ જેવોજ જીવ રહેલો છે, તેનું તથા એ ખોરાક રોગિષ્ટ અને નુકશાનકારક છે, તેનું તેઓને બિલકુલ ભાન રહેતું નથી. પણ માંસ ખાવાથી નીચે મુજબ રોગ થાય છે, તેની વિગત.

(૧) માંસ દેખાવમાં અસ્વચ્છ અને બદબોવાળું છે. (૨) તે ઝાઝી મુદત સુધી રહી શકતું નથી. (૩) તે અનાજ કરતાં મોંઘું પડે છે. (૪) તે ખાવાથી અનીતિવાન તથા દારૂડીયા થવાય છે. અને મિજાજ ગરમ રહે છે. (૫) વનસ્પતિ ખોરાકથી જેવી આરોગ્યતા રહે છે, તેવી માંસથી રહેતી નથી. (૬) તેનાથી ક્ષય વિગેરે રોગો થાય છે. (૭) તાવના દરદીને માંસનો ખોરાક પચતો નથી. મંદવાડમાંથી ઉઠેલો માણુસ માંસ ખાય તો ફરીથી ઉથલો ખાય છે. ઇંગ્રેજીમાં તેને "**મીટ ફીવર**" એટલે માંસજ્વર કહે છે. (૮) માંસમાં "**નાઇટ્રોજન**" વધારે પ્રમાણમાં હોવાથી ખાનાર ફુલી જાય છે. (૯) ગાય, બેલના કલેજા વિગેરે ઉપર જે સફેદ દાણા દેખાય છે. તે એક પ્રકારના કીડા છે, તે માંસાહારીના શારરમાં જઈ ઘણું નુકશાન કરે છે અને અંતે મરણના શરણ થવાય છે.

ડૉક્ટર **ઓકલાંડે** લખ્યું છે કે રોગિષ્ટ માંસથી પ્રાણીઓને થતા રોગોમાંથી નીચે જણાવેલા રોગો તે ખાનારને લાગુ પડે છે. (૧) ઢોરમાં થતી મરકી, (૨) ડુક્કરમાં થતો "**ટાઇફોઇડ ફીવર**" તાવ. (૩) પાંસળી, ફેફસા અને પડખાના રોગો. (૪) મોંઢા અને પગમાં થતો સોજાનો રોગ. (૫) "**એનથ્ર કોઇડ**" રોગ. (૬) બગડેલા લોહીથી થતો રોગ. (૭) ગાંઠોવાળો રોગ જેનાથી ક્ષયનું દરદ થાય છે—એવા રોગો રોગિષ્ટ જનાવરોનું માંસ ખાવાથી થાય છે. હવે અમુક માંસ નિરોગી જનાવરોનુંજ છે, એવું સિદ્ધ કરવાનાં સાધનો ઓછાં હોય છે. તેથી એવા રોગિષ્ટ માંસનો ઉપયોગ થવાનો સંભવ વધારે હોવાથી ઉપર મુજબના રોગો માણસોને લાગુ પડે છે. અને એ પ્રમાણે માંસનો ખોરાક નુકશાનકારક છે, તેમ છતાં પ્રાણીઓને વહાલામાં વહાલું જે જીવિત તેનાથી ચૂકાવી તેના માંસ વડે મનુષ્ય જેવા બુદ્ધિવાન અને વિવેકી, વિચારવાન પ્રાણી પોતાનો દેહ પોષે છે. તે ઘણુંજ અધમ કામ છે.

માંસ ખ નારને માત્ર પેટ ભરવા જેટલોજ ક્ષણિક લાભ થાય છે, અને બીજાના પ્રાણ જાય છે, ત્યારે વનમાં સ્વાભાવિક રીતે ઉત્પન્ન થયેલા કુદરતી ભાજીપાલાદિ વડે પણ તૃપ્તિ થઇ શકે છે, તે નહિ વાપરતાં, આ બળતા પેટ માટે પ્રાણીઓના જાન લેવાનું મોટું પાપ કોણ કરે ?

જુદા જુદા પ્રાણીઓની શારીરિક રચના ઉપરથી આપણુને માલુમ પડે છે કે, કુદરતે માણસને માટે **વનસ્પતિનોજ** ખોરાક સરજ્યો છે. ઘોડા, હાથી, ગાય વગેરેને માટે **ઘાસનો** ખોરાક સરજ્યો છે. વાઘ, સિંહ કુતરા વગેરેને માટે **માંસનો** ખોરાક સરજ્યો છે. માંસાહારી પ્રાણીઓને પંઝા અને નખ હોય છે. કુતરીયા દાંત મોટા અને લાંબા હોય છે, ને તેઓની હોજરી નાની હોય છે. તેથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે તેઓને માંસનો ખોરાક અનુકુળ પડે છે. માણુસની શારીરિક રચના એવી નથી, તેમજ ઘાસ ખાનાર પ્રાણીઓ જેવી પણ નથી. તેથી માણસને વનસ્પતિનો ખોરાકજ માફક આવે છે. **લીનીયસ, બેરન કુવીઅર** અને **ટોમસ બેલ** વિગેરે ડૉકટરોનો મત એવો છે કે, માણસના શરિરની રચના (મુખ્યત્વે કરીને તેની હોજરી, હાથ, મોં) જોતાં કુદરતે તેમને **વનસ્પતિનો** ખોરાક ખાવાનેજ સરજ્યાં છે.

વનસ્પતિનો ખોરાક માંસના ખોરાક કરતાં વધારે તાકાદવાળો છે, એવા હજારો દાખલા મોજુદ છે. દાખલા તરિકે જાપાન જેવી નાની પ્રજા કે જે ભાત ખાઇને જીવે છે. તેણે રૂશીયનો જેવી માંસાહારી મહાન્ શહેન્શાહતને ધ્રુજાવી નાંખી. વળી માંસાહારી પશુઓ કરતાં વનસ્પત્યાહારી પશુઓ વધારે બળવાન હોય છે. હાથી, ઘોડા, બળદ, ઊંટ અને પાડા વિગેરે પશુઓ માત્ર વનસ્પતિનો અહાર કરી ઘણીજ મહેનતનું કામ કરે છે. અને ઘણાજ ઉપયોગિ અને બળવાન હોય છે.

ઉપર મુજબની હકીકતથી સાબિત થાય છે કે વનસ્પતિ અહાર ગુણકારી અને આપણા શરિરનું પોષણ કરવાને પુરતો છે. અને માંસનો

ખોરાક નજીસ અને હાની કરતા છે. તે હજારો દલીલો અને મહાન કવિઓ તથા પ્રખ્યાત ડૉક્ટરોના અભિપ્રાયોથી તેમજ આપણા આર્ય વૈદ્યો **સુશ્રુત, વાગ્ભટ** અને **ચરક**ના મતોથી સિદ્ધ થાય છે. પરંતુ સ્થળ સંકોચને લીધે આ લઘુ ગ્રંથમાં તેનું સઘળું વિવેચન થઈ શક્યું નથી, તોપણ બારિકાઇથી વિચાર કરતાં સર્વ પ્રકારે માંસનો ખોરાક નુકસાનકારક છે. તે નીતિનું તેમજ ધર્મશાસ્ત્રોની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરતા છે. હિંદુ, મુસલમાન, ખ્રિસ્તી અને જરથોસ્તિ વિગેરે દરેક ધર્મમાં માંસ ખાવાની ને હિંસા કરવાની તદ્દન મનાઇ કરેલી છે. પણ કોઈ એમ સવાલ કરે કે તમે તો હિંસા અને માંસ ભક્ષણુની વિરૂદ્ધનાં પ્રમાણુ બતાવ્યાં, પણ કુરાનમાં તેમજ જરથોસ્તિ ધર્મમાં તેની તરફેણનાં પ્રમાણો પણ મળી આવે છે. તેનું કેમ? આનો જવાબ જે—કોઈ માણુસ એકજ બાબતમાં ઉલટાસુલટી બેમત આપી શકે નહિ. તેમ છતાં જ્યારે બે મત મળી આવે, ત્યારે એક મત શાસ્ત્રકારનો અને બીજો મત બીજા કોઇનો સમજવો. હવે આ બે મતમાં કયો મત શાસ્ત્રકારનો હશે? તે બાબત બુદ્ધિને આગળ કરીને નિષ્પક્ષપાતપણે વિચારવાનું છે.

દરેક શાસ્ત્રોનાં બધાં પ્રમાણો આપતાં એક મોટો ગ્રંથ થઈ જાય, અને આ લઘુ ગ્રંથમાં સમાસ થઈ શકે નહિ, તેથી ઘણાજ જુજ પ્રમાણો આ નીચે આપ્યા છે. જીજ્ઞાશુએ વધારે વાત ધર્મશાસ્ત્રોમાંથી જોઈ લેવી.

હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રનાં પ્રમાણો.

શ્લોક.

स्वमांसं परमांसेन योवर्धयितु मिच्छति।
नास्ति क्षुद्रतर स्तस्मात्सनृशंसतरो नरः॥

મહાભારત અનુશાસન પર્વ.

અર્થ:—જે પારકા માંસે કરી પોતાના માંસને વધારવા ઈચ્છે છે. તેનાથી વધારે કોઈ અધમ નથી. અને તે અતિ ક્રુર છે.

શ્લોક.

अद्रोहः सर्वभूतेषु कर्मणा मनसा गिरा ।
अनुग्रहश्च दानंच सतां धर्मः सनातनः ॥

મહાભારત શાંતિપર્વ અધ્યાય. ૧૬૨.

અર્થ—મન, વાણી તથા કર્મે કરી પ્રાણી માત્રનો દ્રોહ ન કરવો, દયા રાખવી, તથા ઉપકાર કરવો, એ સત્પુરૂષોનો સનાતન ધર્મ છે.

શ્લોક.

न कृत्वा प्राणिनां हिंसां मांस मुत्पद्यते क्वचित् ।
नच प्राणिवधः स्वर्ग्यस्तस्मात्मांसं विवर्जयेत् ॥

મનુસ્મૃતિના પાંચમા અધ્યાયનો ૪૮ મો શ્લોક.

અર્થ—કોઈ પણ પ્રાણીનો વધ કર્યા શિવાય માંસ મળતું નથી. અને પ્રાણીનો વધ કરવાથી સ્વર્ગ મળતું નથી. માટે માંસ ખાવાનું ત્યાગ કરવું જોઇએ.

શ્લોક.

यस्तु प्राणि वधं कृत्वा पितॄन्मांसेन तर्पयेत् ।
सोऽविद्वांश्चंदनं दग्ध्वा कुर्यादंगार लेपनम् ॥

વૃદ્ધ પરાશર સ્મૃતિ.

અર્થ—જે પુરૂષ પ્રાણીની હિંસા કરીને તેના માંસ વડે પિતૃદેવને તૃપ્તિ કરે છે. તે મૂર્ખ સારા સુગંધવાન્ ચંદનને બાળીને તેની રાખનું પોતાના શરીરે લેપન કરે છે. (માટે યજ્ઞ તથા શ્રાદ્ધ નિમિત્તે કોઈ જીવની હિંસા કદી પણ કરવી નહિ.)

મુસલમાની ધર્મ શાસ્ત્રોનાં પ્રમાણો.

મુસલમાનો પરમેશ્વરને **રહિમાન** કહે છે. તેનો અર્થ દયાળુ ઇશ્વર થાય છે. તેવો દયાળુ ખુદા પોતાના એક બચ્ચાની ક્ષણિક તૃપ્તિને માટે, પોતાના બીજા રાંક અને પ્યારા બચ્ચાના વહાલામાં વહાલા જાન લેવાનો હુકમ આપેજ કેમ ? તેમનામાં એક ૪૦ દીવસની ધર્મ-ક્રિયા થાય છે, તેને **સિલ્લો** કહે છે. તે સિલ્લો બેસનાર કોઈ પણ જાતનું માંસ ખાતો નથી. તેમના પીરો તથા ઓલીયાઓએ પણ પોતાનો ખોરાક ભાજીપાલા ઉપર રાખેલો હતો, તે વિષેનો પુરતો ખુલાસો **તવારિખે ફેરસ્તા તજકીરે તુલ અવલિયા સફીન તુલ અવલિયા** અને **તફુહાતુલઉનસ** વિગેરે કિતાબો જોવાથી મળી આવે છે. વળી આજ પણ કોઈ મુસલમાન " **સાલેક સરીઅતમાંથી** " **તરકીત**માં પેસે છે. તો તે તરતજ માંસ ખાવું છોડી દે છે. વળી **રાવજી વહોરા** બિલ્કુલ માંસ ખાતા નથી. તેમને **નમાંસીયા** અથવા **નગોશીયા** કહે છે. પેગંબર હઝરત મહંમદનબી સાહેબના ખલીફા અને જમાઇ " **હઝરતઅલ્લી સાહેબે** " ફરમાવ્યું છે કેઃ--

મીસરો.

॥ फला तजअलू बुतूनकुम मकाबरल हय्वानात. ॥

ફારસીબેત

नसाझी मकामे शिकमरा तुगूर ।

जेबेहरे बहायम जेबेहर तूयूर. ॥

અર્થઃ—તું પશુ–પંખીઓની કબર તારા પેટમાં કરીશ નહિં. અર્થાત્ પશુ–પક્ષીઓને મારી તું ખાઇશ નહિ.

કુરાન શરીફમાં **સૂરાઅનઆમ**–આયત ૧૪૨ માં અલ્લાતાલાએ સાફ ફરમાવ્યું છે કેઃ—

व मिनल अनआमे हमूलतंवू वफर्शा। कुलूमिम्मा रजक कुमुल्लाहो॥

અર્થ:—અલ્લાએ ચોપગાં જનાવરોમાંથી કેટલાંક ભાર ઉપાડવા માટે પેદા કીધાં છે. અને ખાવાને માટે જમીનને લગતી વનસ્પતિ તથા અનાજ ઉત્પન્ન કર્યું છે, તે તમે ખાઓ.

વળી કુરાનમાં સાફ લખ્યું છે કે—કોઈ પણ પ્રકારનું માંસ ખાવું નહિ. તેમ છતાં માંસના લાલચુ માણસો બા'રી શોધી અવળે રસ્તે ચાલી માંસનો ઉપયોગ કરે છે. તે બહુંજ ખોટું છે. જુઓ (કુરાન) **સૂરાઅન આમ**માં લખ્યું છે કે:—" **તમે ન ખાઓ**—લોહી અને ડુક્કરનું માંસ, મોતથી મરેલાનું, કોઈ મૂર્તિના નામથી મારવામાં આવે તેનું, ગળે ફાંસો દેઈ મારવામાં આવે તેનું, ઘાથી મારવામાં આવે તેનું, પડવાથી મરે તેનું અને કોઇ બીજા પ્રાણીના મારવાથી મરે તેનું માંસ."

પ્રિય વાંચનાર !.! હવે કહો કે કયા પ્રકારનું માંસ ખાવાની મુસલમાનોને છુટ રહી ? કાંઇજ નહીં. પરંતુ શાસ્ત્રોનાં પવિત્ર ફરમાનો સ્વાર્થના આગળ દબાઇ ગયાં, અને જીભના સ્વાદથી દેખાદેખી હિંસા અને માંસનો પ્રચાર વધી પડયો. પણ પવિત્ર ઈમાની મુસલમાન ભાઇઓએ પોતાના શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરી ખુદાના પવિત્ર ફરમાનો માથે ચઢાવવાં જોઇએ.

હવે હિંસા નહિ કરવા વિષે અલ્લા મકકે સરીફમાં શિકારની મનાઇ કરે છે: કુરાનમાં **સૂરાઊલમાયદ** સિપારા ૪ મંજલ ૨ આયત ૩ માં લખ્યું છે કે, મક્કામાં તેની હદ સુધીમાં કોઇએ જનાવર મારવું નહિ. કોઇ ભૂલથી મારે તો તેને બદલે પોતાનું પાળેલું જનાવર મૂકી દેવું, અથવા બે ડાહ્યા માણસો જે કીમત ઠરાવે તેટલી કીમતનું ખાણું ગરીબોને ખવરાવવું. આ ઉપરથી સાફ સમજાય છે કે ડાહ્યા મુસલમાનોએ આ કામને નાપાક ગણેલું હોવાથી, આવા પવિત્ર સ્થાનમાં તે કામ કરવાને મના કરેલી છે.

વળી સદરહુ દાખલાથી જણાય છે કે, મુસલમાનો દેવ નિમિત્તે પુણ્ય માની બકરીઈદના દીવસે બકરી મારે છે. તે તદ્દન ખોટું છે, કારણ કે જો દેવ નિમિત્તે હિંસા કરવાથી પુણ્ય થતું હોય તો મક્કા જેવા ધર્મસ્થાનમાં હિંસા કરવાની શા માટે મનાઇ કરે ?

બકરીઇદના દીવસે બકરી નહિ મારવા વિષે કુરાનમાં **સુરાહુ-હજની** ૩૬ મી આયતમાં અલ્લાતાલાએ ખુદે ફરમાવ્યું છે કે— **"માંસ અગર લોહી મને પહોચશે નહિ, પણ એક પરહેજગારી પહોચશે."** આવી રીતનો લેખ છતાં બકરીઇદનો રિવાજ પડવાનું કારણ નીચે મુજબ છેઃ—

ઇબ્રાહીમ પેગંબર જ્યારે ઈમાનમાં આવ્યા, ત્યારે તેમના ઈમાનની પરિક્ષા કરવા સારૂં અલ્લાએ તેમને કહ્યું કે—તારી વહાલામાં વહાલી ચીજનો ભોગ આપ, તે ઉપરથી તેમણે પોતાના એકના એક દીકરા **ઇસ્માઇલ**ને મારવા તૈયાર કર્યો, અને પોતાની આંખોએ પાટો બાંધી તેને છરી વડે મારવા જાય છે, કે તરતજ અલ્લાની કુદરતથી છોકરાને ઠેકાણે એક ઘેટું (દુમ્બો) આવી ઉભું. (એક ફેરસ્તાએ છોકરાને ઉઠાવી લેઈ તેની જગાએ ઘેટું મૂક્યું) અને તે કપાઈ ગયું, અને છોકરો બચી ગયો. (કેટલાક કહે છે કે અલ્લાએ ઘેટાંને પણ સજીવન કર્યું.) આ ઉપરથી મુસલમાનો બકરી મારવાનો રિવાજ લેઇ બેઠા છે, પણ તેમાં તેમની ભૂલ થાય છે. કારણ કે અલ્લાએ તો પેગંબરના ઈમાનની પરિક્ષા કરવા સારૂં છોકરાનો ભોગ માગ્યો હતો. જો બકરી કે ઘેટાંનો ભોગ માગ્યો હોત તો, વખતે એમ કહી શકાત કે ખુદાને એ ભોગ પ્રિય હતો ? અરે ! ભાઇઓ વિચાર કરો. અલ્લાએ તો વહાલામાં વહાલી ચીજનો ભોગ માગ્યો, અને તેમણે વહાલામાં વહાલા પોતાના એકના એક દીકરાને મારવા ખડો કર્યો ! ! હાલ ક્યા મુસલમાન ભાઇએ અલ્લાતાલાના નામની ખાતર પોતાના દીકરાને

મારવા ખડો કર્યો ? બિચારા નિરાપરાધી રાંક બકરાને (પરમેશ્વરની એક ગરીબ પ્રજા) ખુદાના નામની ખાતર કાપી નાંખી તેનો જાન લેઇ પોતાનું પેટ ભરવું, તેથી શું ખુદા રાજી થતા હશે ?

જરથોસ્તિ (પારસી) ધર્મમાં જરથોસ્ત નામામાં લખ્યું છે કે—

बक्रु शतन नीयारंद कसक्रु दरेह ॥

न आंगुस फंदा के बासद बरेह ॥

ભાવાર્થ—કદી કોઇપણ જાનવર મોટું અથવા જઇફ થયું હોય, તેને અથવા નાનાં બચ્ચાંને અથવા કોઇ પ્રકારના જાનવર (જીવતા પ્રાણી) ને મારવાની સાફ મનાઇ છે.

ખ્રિસ્તી ધર્મશાસ્ત્રમાં-હુસીયા અધ્યાય ૮ આયત ૧૫ માં કહ્યું છે કે "જ્યારે તમે તમારા હાથ (વિનતી માટે) ઉંચા કરશો ત્યારે હું (ઇશ્વર) મારી આંખ્યો તમારા તરફથી બીજી તરફ ફેરવીશ. અને તમે વિનતી પર વિનતી કરશો તો પણ હું ધ્યાન નહીં આપું, કારણ કે **તમારા હાથ પ્રાણીઓને મારવાથી લોહી લુહાણ છે.**"

આ વિગેરે દરેક ધર્મશાસ્ત્રમાં હિંસા અને માંસ ભક્ષણ વિરૂદ્ધનાં અનેક પ્રમાણો મોજુદ છે. પણ અત્રે તે બધાં લખતાં પાર આવે નહિ. ને ગ્રંથ ગૌરવતા વધી જાય, તેથી જિજ્ઞાસુ માણસોએ દરેક ધર્મશાસ્ત્રોનાં પુસ્તકો જોઈ **માંસ ખાવાનો** અને **હિંસા કરવાનો** ત્યાગ કરવો જોઇએ.

લેખકનો હેતુ મુસલમાન ભાઇઓને કે અમુક વ્યક્તિને આક્ષેપ કરવાનો નથી, પરંતુ તત્વાતત્વનો વિચાર કરી સાચી વાતનું નિરિક્ષણ કરાવવાનો છે. મુસલમાનો હિંસા કરે છે, અને હિંદુઓ નથી કરતા, એમ પણ કહેવાનું નથી. મુસલમાનોમાંના ઘણાક તો એવી દયા પાળે છે કે

એક લીલું દાતણ પણ કાપતા નથી, અને સુકું એક દાતણ ઘણા દીવસ ચલાવે છે. પણ દયા ધર્મનો દાવો ધરાવનાર આર્ય બ્રાહ્મણોમાંના કેટલાક ધર્મને નામે ધતીંગ ચલાવી નિર્દોષ પ્રાણીઓનો વધ કરાવે છે. તે ઘણુંજ ખેદકારક છે.

જ્યારે એક તરફથી ઇંગ્લાન્ડ, અમેરીકા વિગેરે ખ્રિસ્તી ધર્મના દેશોમાં હજારો સ્ત્રી પુરૂષો, **માંસનો ખોરાક ત્યાગ કરીને વેજીટેરીયન** બને છે. જ્યારે તે દેશોમાં જીવદયાની હીલચાલ અનેક પ્રકારે વધારે ને વધારે ફેલાતી જાય છે, ત્યારે બીજી તરફ **દયા ધર્મ માટે પ્રખ્યાતી પામેલા ભારતવર્ષ–આર્યાવર્તમાં સર્વથી ઉંચા તથા પવિત્ર ગણાવવાનો દાવો ધરાવતા બ્રાહ્મણો ધર્મના નામે બિચારાં નિર્દોષ જાનવરોનાં લોહીની નદીઓ વહેવરાવે એ ખરેખર અફસોસકારક છે!!** જાતર, નવરાત્રી, દશેરા, અને યજ્ઞના બ્હાને લાખો અવાચક પ્રાણીઓના ભોગ વર્ષોવર્ષ આ પવિત્ર ગણાતા દેશમાં ધર્મના અને દેવીના નિમિત્તે અપાય છે.

જ્યારે કોઈ પણ દેવી જગતજનનિ તરિકે કહેવરાવવાનો દાવો ધરાવતી હોય, ત્યારે તે પોતાના નિર્દોષ છોરૂની હિંસા પોતાના દેખતાં ક્રુર માણસોના હાથથી થતી જોઇજ શકે કેમ ? સાધારણ મનુષ્યણી ગમે તેવી નિર્દય હોય, તોપણ તેને પોતાના પ્યારા બચ્ચા તરફ કુદરતી પ્રેમ રહે છે. ત્યારે દેવી તો જગતની માતા થવાનો દાવો ધરાવે છે. તે શું નિર્દય થતી હશે? કદી નહીં !! પરંતુ એમાં દેવીનો કાંઈ દોષ નથી, તેના કહેવાતા ભકતો પોતાના પાપી પેટને માટે, અગર તો કોઇ બીજા સ્વાર્થથી એવું નિંદનીય, પાપી અને ક્રુર કામ કરે છે, અથવા કરાવે છે. દેવીને માંસ પ્યારૂં નથી, તેમ તેને નિર્દોષ પ્રાણીના જાન લેવા પણ ગમતા નથી. જો તેને માંસ જોઇતુ હોયતો, જીવતા બોકડાને રાત્રે મંદિરમાં પુરો–દેવીને મારી ખાવો હશે તો

તે ખાઈ જશે. જો તે લોહીની ભૂખી હશે તો તેને ચૂશી લેશે, ને સવારમાં મંદિરમાંથી મુડદું નિકળશે, પણ જો જીવતો બોકડો નિકળે તો જાણવું જે–દેવીને માંસ પ્રિય નથી. અને તે પરમકૃપાળુ દયાનીજ મૂર્તિ છે. પણ પોતાના પાપી પેટને માટે ધુર્ત લોકો જગતને અવળે રસ્તે દોરી બિચારા નિર્દોષ પ્રાણીઓના જાન લેવરાવે છે. વળી જો દેવી વાસનાની ભૂખી હોય તો, કતલખાનામાં ક્યાં પ્રાણીઓ કપાતાં નથી ? ત્યાં જઇ વાસના લેઇ આવે !! પોતાના પવિત્ર મંદિરમાં શા માટે લોહીનો કાદવ કરાવે ? પણ આ બધું કહેવાતા ભકતોનું તુતે તુત, લોકને ઠગવાનું ને પોતાનો પાપી સ્વાર્થ સાધવાનું છે.

આ સ્થળે ઓકટોબર સને ૧૯૧૧ ના "**વૈદ્યકલ્પતરૂ**" નામના માસીકમાંથી વૈદ્ય **જટાશંકર લીલાધર**ના નીચેના શબ્દો ઉપર તમામ **દયાળુ પુરૂષો** અને બ્રાહ્મણોના પવિત્ર ગુરૂ **શ્રી શંકરાચાર્ય મહારાજ**નું ખાસ ધ્યાન ખેંચવા માગું છું.

"અંબાજીમાં હું બે ત્રણ દીવસ રહ્યો, અને એ ત્રણે દીવસો"
"મારાજ કમનસીબે અંબાભવાનીને પશુઓનો ભોગ ધરવાના"
"નિર્માણ થયા હતા. પરમપાવની, જગતજનનિ મહા દયાળુ મહાદે-"
"વીની બહારની વેદી ઉપર **રકતની નદી** જોવામાં આવી, અને"
"પરમપવિત્ર **બ્રાહ્મણો** એ નદીની આસપાસ હાથમાં પાંનાં પોથાં"
"અને ગૌમુખી લેઈ બેઠેલા જોવામાં આવ્યા. શી બ્રાહ્મણોની અધમા–"
"વસ્થા !! અને ધર્મની દુર્દશા !!

મહાશયો !! જરા વિચાર કરો, જે **શાંતિનું સ્થળ** તેને **જ-મરાજાનું ઘર** બનાવનાર એવા બ્રાહ્મણોને શી ઉપમા આપી શકાય ? અંબાભવાનીનું મૂળ ધામ સિંધમાં આવેલા **નગરઠઠ્ઠા** શહેરમાં હતું. તે મુસલમાનોએ લૂટયું, અને દેવીના ધામમાં હિંસા કરી તથા કુવામાં ચામડાં નાંખ્યા. તેથી તે સ્થળ અપવિત્ર થયું. એમ ગણી

મહાદેવી! પવિત્ર આરાસુરમાં પધાર્યાં, ત્યારે એવાં પવિત્ર માજીના સન્મુખ તેમનાંજ દેખતાં તેમના પવિત્ર ધામમાં આવું ક્રુર અને ઘાતકી કામ થાય તો એ મહાદેવીમાં **દેવાયતન** શી રીતે રહે?

ઘણા દયાળુ દેશી મહારાજાઓએ પોતપોતાના રાજ્યમાં નવરાત્રી, દશેરા અને યજ્ઞમાં પ્રાણી વધ થતો બંધ કર્યો છે. વળી ગયા દશેરાને દીવસે ફીરોજપોરના બંગાળીઓએ કાળીમાતાને જનાવરોનો ભોગ નહિ આપતાં તેને બદલે માત્ર મેવા, મીઠાઇ આપવાનો ઠરાવ કરેલો છે. તે સ્તુતિપાત્ર છે. તેજ પ્રમાણે બીજા દેશી મહારાજાઓ પણ પોતાના રાજ્યમાં આવી, ધર્મને બ્હાને થતી હિંસા અને ગૌવધ બંધ કરી પોતાની રાંક પશુ–પ્રજાના આશર્વાદ લેશે, એવી આશા રાખવામાં આવ છે.

"**પ્રાણીપોકાર**"ની બુક અને તે સાથે વિનંતી પત્ર મોકલાવતાં ઘણા દેશી મહારાજાઓએ એવી હિંસા બંધ કરાવી છે. તેના કેટલાક પત્રો આવેલા મોજુદ છે. પણ સ્થળ સંકોચને લીધે બધા પત્રો મૂકી શકયો નથી. તોપણ નેકનામદાર, હિઝ હાઇનેસ પાલણપુરના **નવાબસાહેબ** બહાદુરનો આવેલો પત્ર આ નીચે પ્રગટ કરૂં છું.

"શ્રી અમદાવાદ મધ્યે લીઆકત દીશાર કવિ સાંકળચંદ પિતાંબરદાસને માલમ થાય જે તમારો પત્ર તા. ૨૨–૯–૧૦ નો આવેલ તેની હકીકત રોશન થતાં બતાવવાનું કે બેશક મુંગા પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરવું, એ મહાન્ સત્તાધારી કૃપાળુ પરમેશ્વરની સંપુર્ણ મહેરબાનીઓ પોતાના ઉપર ઉતારવાનું મોટું સાધન છે, તેમાં કોઇ પણ મનુષ્યથી બીજો શબ્દ બોલાય તેમ નથી. તેવી આ સર્વ માન્ય બાબત છે.

અમારે ત્યાં પણ નવરાત્રી પ્રસંગે આવી પ્રાણીહિંસાની કાંઇ ક્રિયા થતી નથી. અને તે શિવાય બીજા દરેક પ્રસંગે આ બાબત જેમ બને તેમ ઓછી કરવા અમારા ખરા જીગરથી પ્રયત્ન કરીએ છીએ. મહાન્ પ્રભુ આ બાબતમાં સઘળા દીલોમાં સુગમ હુલ્લાસો

ખોલી શુભ પગલાં ભરાવ્યાં કરે. એવી પ્રાર્થના તે દીનાનાથથી જારી છે.* * * * * * તેથી વધારે લખવાની જરૂર નથી.

હજુર ફરમાનના શબ્દો હું ઉપર મુજબ હુકમ માફક નિવેદન કરૂં છું, તેમને પુરો હર્ષ થાય છે." સાહેબ શ્રી હજુર હુકમથી

"હજુર કારકુન ચમનલાલ અંબાલાલના યથાયોગ્ય"

એ પ્રમાણે **માંસના ખોરાક** અને **પ્રાણિહિંસા**ની વિરૂદ્ધમાં ટુંક વિવેચન કર્યું, વળી **ડૉકટર ટી. એલ. નીકોલ્સ એમ. ડી.** કહે છે કે "**ફળ અને અનાજ** એ માણસનો કુદરતી અને તન્દુરસ્ત ખોરાક છે. માનસિક અને શારિરિક બળ સાચવી રાખનાર પદાર્થોમાં તે શ્રેષ્ટ છે. તે માણસને તન્દુરસ્ત રાખે છે, અને દરદમાંથી મુક્ત કરે છે. માણસના ખોરાકમાં જોઈતા સઘળા તત્વો પુષ્કળ જથ્થામાં તેમાં રહેલા છે. **વનસ્પતિ ખોરાક**થી સૌંદર્ય, કૌવત, ચપળતા અને આનંદ મળે છે. દરેક ધંધાદારીના માટે, દરેક દેશમાં અને દરેક વયના માણસને માટે તે શ્રેષ્ટ ખોરાક છે. મજુર તેમજ તત્વજ્ઞાની અને કારીગર તેમજ ધંધાદારીને માટે તે અદ્વિતીય ખોરાક છે. **પ્રાણી ખોરાક** લાગણી ઉસ્કેરનાર, દુષ્ટ વિકાર ઉત્પન્ન કરનાર અને ગંદો તથા ઘણી વખત ઝેરી હોય છે. પ્રાણી ખોરાક ખાનાર વિષયલુબ્ધ અને દુરાચારી બને છે, વળી વિષયલુબ્ધ લોકો જલદીથી કૌવતહિન થઈ જવાથી તેઓને કૃત્રિમ જુસ્સાની જરૂર પડે છે. અને આવી રીતે તેઓ વિનાશના નજદિક આવતા જાય છે."

ઉપર મુજબ સર્વ પ્રકારે માંસનો ખોરાક અને પ્રાણીઓની હિંસા દેખીતાં નુકશાનકારક અને પાપનાં બીજરૂપ છે. તેમ છતાં માંસનો પ્રચાર દેખાદેખી વધી જવાથી હજારો ઉપયોગી પશુ-પ્રાણીઓ કસાઈના ભોગ થઈ પડે છે. એ ઘણુંજ ખેદ કારક છે. કોઈ પણ ધર્મ શાસ્ત્રમાં કોઇપણ પ્રસંગને માટે પ્રાણીવધ કરવાનું છેજ નહિ. પરંતુ જીભના લાલચુઓએ પાછળથી કપોલ—કલ્પિત અર્થ કરી અથવા તો મૂળમાં વિચિત્ર પ્રકારનો શેળભેળ કરી

જનસમાજને અવળે માર્ગે દોર્યો છે. પણ હવે વિચારશક્તિરૂપ સૂર્યનો ઉદય થયો છે. ને ૫ શ્રમાત્ય હજારો વિદ્વાનો પ્રાણીહિંસા અને પ્રાણી ખોરાકથી વિરૂદ્ધ પડી **દયાદેવીના ઉપાસક** થયા છે. ને લાખો લોકો માંસ અને હિંસા તજતા આવે છે. આવા સુધરેલા જમાનામાં અહા ! ! દયાને માટે પ્રખ્યાત પામેલા હિંદ જેવા આર્યદેશમાં ધર્મને નામે ઘોર પાપ થાય છે. તે **અફસોસની** વાત છે.

કલકત્તામાં કાળીઘાટમાં–દેવીની સમક્ષ સૈંકડો નિરપરાધી પ્રાણીઓ ધર્મને બ્હાને વધેરાય છે. પણ વિચાર કરો કે આથી આપણા દેશની કેવી અવનતિ અને અધમાવસ્થા દિન પ્રતિદિન થાય છે. **ખેતીવાડીનાં સાધનો** પશુઓની અછતને લીધે નબળાં થઇ ગયાં છે. અને અનાજની મોંઘવારી દુઃખદાયક થઇ પડી છે. દૂધ, ઘી વિગેરે સાત્વિક પદાર્થો ઘણાંજ મોંઘા થઈ ગયાં છે. દુષ્કાળ વારંવાર ત્રાપ મારે છે. તેવા વખતમાં હજી ચેતવામાં નહિ આવે તો ભવિષ્યમાં આપણી કેવી અધમાવસ્થા થશે. તેનો પૂર્ણ ખ્યાલ કરી જેમ બને તેમ જલદીથી **દેશની દોલત** અને **રાજા પ્રજાના ખજાના** રૂપ **પ્રાણીઓની હિંસા** અટકાવી **માંસ ભક્ષણનો** ત્યાગ કરો. એજ અર્જ અને ગર્જ છે. કિંબહુના અસ્તુ.

અત્રે ઘણાજ હર્ષપૂર્વક હવાલા આપવામાં આવે છે કે " **પ્રાણીહિંસા અને પ્રાણીખોરાક નિષેધ** " નામનું અતિ ઉપયોગિ પુસ્તક, આ પુસ્તકમાંનું છેલ્લું ગદ્ય લખવામાં મને મદદગાર થઈ પડયું છે. તે પુસ્તક ગદ્યમાં લખાયેલું છે. તેમાં શાસ્ત્રોક્ત ઘણા દાખલા માંસભક્ષણ અને હિંસાની વિરૂદ્ધના છે. એ પુસ્તકનો પણ બહોળો ફેલાવો થવાની જરૂર છે. દરેક જિજ્ઞાસુ માણસોએ ખાસ કરીને તે પુસ્તક મનન કરવાની જરૂર છે, તેની કીમ્મત રૂ ૦–૫–૦ છે, તેના કર્તા **મોતીલાલ મનસુખરામ શાહ** ઠે. અમદાવાદ–શારંગપુર. લખેથી મળી શકશે.

ધન્યવાદ.

પ્રાણીપોકાર ને પ્રથમ જન્મ આપનાર અમદાવાદ નિવાસી કવિ **સાંકળચંદ પિત્તાંબરદાસ શાહે** દયાધર્મના હેતુથી, નિર્દોષ પશુ–પંખીઓના કરૂણાજનક કથનરૂપે સુલલિત કાવ્ય રચી ઉદાર જૈન ગ્રહસ્થોની મદદથી તેની પ્રથમ આવૃત્તિની ૧૫૦૦૦ પ્રતો છપાવી જનસમાજમાં મફત વહેંચી, તે અતિ લોકપ્રિય થઇ, અને તેથી ઘણા અવાચક પ્રાણીઓનો બચાવ થયો.

આ તરફ પરમ પવિત્ર મહાત્મા **શ્રી વિશ્વેશ્વરાનંદ સ્વામીએ** જાણે દયાની મૂર્તિરૂપે અવતાર ધારણ કર્યો હોય. એ પ્રમાણે માંસ મદિરાનો ત્યાગ કરવા ઉત્તમ બોધ આપી ક્રુર માણસોને 'દયાર્હદ બનાવ્યા. અને લાખો અવાચક પ્રાણીઓના પ્રાણ બચાવ્યા. વળી પચાસ હજાર અને એથી પણ વધારે માણસોને **દયાદેવીના** ભક્ત કર્યા, તેથી "**દયાદેવીના પ્રસાદ નામનું**" આ પુસ્તક રચી તેની સાથે **પ્રાણીપોકારને** જોડી દેવાની મેં એ મહાશય કવિ સાંકળચંદની પાસે માગણી કરી. તે તેમણે ઘણી ખુશીની સાથે સ્વિકારી, એટલુંજ નહિ, પણ પોતે ઘણોજ શ્રમ લેઇ સપ્ત મહાવ્યસનોના પદો તેમજ આ પુસ્તકના પાછળના ભાગમાં આવેલું અતિ ઉપયોગી ગદ્ય લખી આપ્યું, તેથી એ બન્ને મહાશયોનો અને આ પુસ્તક વાંચી નિર્દોષ, અવાચક, મુંગાં પ્રાણીઓને જીવિતદાન આપી બચાવશે. તે સર્વેને અંતઃકરણ પૂર્વક અનંતાનંત ધન્યવાદ આપી કૃતાર્થ થઊં છું.

પ્રકાશક.

